

İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi Istanbul University Journal of Women's Studies

Başvuru: 08.03.2022

Kabul: 29.03.2022

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Bolu Kamuoyundaki Yankıları ile Türk Kadınının Siyasal Haklarına Kavuşması

Turkish Women's Attainment of Political Rights with its Reflections in Bolu Public Opinion

Erol EVCİN¹

Öz

Türk kadınının siyasi, sosyal, kültürel anlamda hak ve hürriyet alanının genişletilmesi Türk demokrasi tarihinin en önemli gelişmeleri arasında yer almıştır. Osmanlı Devleti'nde yeterince mesafe kat edilemeyen bu hususta hızlı ve etkin adımlar atmak Atatürk'ün, dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temel hedefleri arasında bulunmuştur. Bu doğrultuda yapılan yasal düzenlemeler neticesinde Türk kadınları 1930'da belediye meclisi başkanlık ve üyeliğine, 1933'te köy muhtarlığına ve ihtiyar heyetine, 1934'te de milletvekilliğine seçme ve seçilme haklarına kavuşmuştur. Türk kadınının dünya kadınlarının çoğundan daha önce olarak siyasal haklarına kavuşması Türkiye'deki siyasi ve demokratik olgunluğa işaret eden temel gelişmelerden birini teşkil etmiştir. Bu çalışmada Türk kadınının siyasal haklarına kavuşmasının Bolu kamuoyundaki yansımaları ve vilayetin siyasi ve sosyal hayatına etkileri ele alınmıştır. Kadının toplumsal yapı içindeki düşünce ve hareket hürriyetini genişleten söz konusu hukuk ve demokrasi hamlesi bütün ülkede olduğu gibi Bolu kamuoyunda da büyük bir coşku ve heyecan uyandırmıştır. Bolu'daki kadınlar elde ettikleri hakları tam bir liyakatle kullanmak hedefi doğrultusunda duygu ve fikir birliği içinde olmuş, geleceğe daha umutla ve cesaretle bakmaya başlamıştır. Çalışma münasebetiyle Bolu örneğinden hareketle, kadınların siyasal haklarına kavuşmasının aynı tarihi ve sosyolojik istihalelerden geçen ülke halkı üzerinde yarattığı etkiler hakkında da fikir edinmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler

Bolu Kamuoyu, Kadın Hakları, İnsan Hakları ve Demokrasi, İntihab-ı Mebusan Kanunu, Seçme ve Seçilme Hakkı

Abstract

Ensuring women's political, social and cultural rights and freedom is undoubtedly a significant developments in the history of Turkish democracy, and it has played a key role in expanding the democratic space. Taking quick and effective steps in this regard, which was not possible under the Ottoman Empire was one of Atatürk's main goals for the State of the Republic of Turkey. As a result of the legal advances made in this area, Turkish women gained the rights to elect and be elected as a mayor and municipality council member in 1930 and as a village head or member of the council of elders in 1933, as well as, the rights to a parliamentary seat in 1934. The fact that Turkish women gained political rights well before many women around the world has been presented as major evidence for Turkey's political and democratic maturity. This study focuses, Turkish women's attainment of political rights through the Bolu Public Opinion and its effects on the political and social life of the province. The legal expansion of women's democratic rights, supporting their freedom of thought and action within the nation's social structure, aroused great enthusiasm and excitement in the Bolu public in the whole country. In line with the goal of fully taking advantage of their rights, the women of Bolu have shared their feelings and consensus, and have begun to look to the future with more hope and courage. Based on the projections of this historical event in Bolu, it is possible to get an idea about the approach of the people of the country, who went through the same historical and sociological stages, to the event and the effects of this event on the nation.

Keywords

Public Opinion in Bolu, Women's Rights, Human Rights and Democracy, Law on the Election of Deputies, The Right to Elect and be Elected

¹ Sorumlu Yazar: Erol Evcin (Doç. Dr.), Kültür ve Turizm Uzmanı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, Türkiye

E-posta: erol.evcin@ktb.gov.tr. ORCID: 0000-0002-2433-5134

Atıf: Atıf: Evcin, E. (2022). Bolu kamuoyundaki yankıları ile Türk kadınının siyasal haklarına kavuşması. *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi - Istanbul University Journal of Women's Studies*, 24, 55–90. <https://doi.org/10.26650/iukad.2022.1084573>

Amaç ve Yöntem

İnsanlık tarihi incelendiğinde kadın hakları konusunun dinlerin ve inançların, devletlerin ve milletlerin, daha yakın dönemlere ait kavramlardan olarak da çağdaş hukukun ve demokrasinin temel meseleleri arasında yer aldığı görülmektedir. Bir ülkede kadınlara tanınan hak ve özgürlükler ile demokratik yapıdaki gelişmişlik düzeyi arasında paralellik söz konusudur. Bu bağlamda Fransız İhtilali sırasında 1791’de Düşünür ve Yazar Olympe de Gouges (1748-1793)’in kadınların hukuki, siyasi ve sosyal alanda eşit kılınmasından bahseden “*Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirisi*” kadın haklarına siyasi bir pencere açan başlıca olaylar arasında yer almıştır.¹ 18. yüzyıl sonlarından 20. yüzyıl başlarına uzanan süreç içinde birçok Avrupa ve Asya ülkesi ile Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avustralya’da siyasi ve iktisadi gelişmelerin tetiklemesiyle kadınların sosyal ve siyasal haklarını elde ettiği görülmektedir.² Dünyanın farklı ülkelerinde farklı zamanlarda ve farklı şekillerde meydana gelen bu gelişmeler demokrasi tarihinin yapı taşları arasında yer almaktadır. Türkiye’de ise kadın hakları konusundaki etkin hamleler cumhuriyet döneminde gerçekleşmiştir.

Ölüm kalım mücadelesi verilen Birinci Dünya Savaşı ile Millî Mücadele yıllarında Bolu havalisindeki kadınlar da dâhil olmak üzere Anadolu coğrafyasındaki bütün kadınlar ülkesini ve milletini korumak amacıyla büyük fedakârlıklar göstermiştir. Çekilen bu sıkıntılar aynı zamanda insan hakları ve demokrasinin temel ilkeleri çerçevesinde daha medeni ve çağdaş bir ülkeye kavuşma isteğinin bedeli durumundadır. Bu nedenle Türkiye’de kadınların siyasal faaliyetlere fiili olarak katılımı ve Türk demokrasi tarihi için arz ettiği önem muhtelif başlıklar ve içerikler altında birçok araştırmacı tarafından ele alınmıştır. Buna karşılık söz konusu siyasi gelişmenin olgunlaşma ve sonuçlanma aşamasının Anadolu’da nasıl ve ne şekilde değerlendirildiği hususunda dikkate değer bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışma münasebetiyle kadınların siyasal haklarına kavuşmasının bir Anadolu şehrindeki yansımaları müstakil bir konu olarak ilk defa ele alınmıştır.

Bu çerçevede konuya zemin hazırlamak üzere ilk aşamada Türk İnkılabı içinde kadınların siyasal haklarını elde ettikleri süreç üzerinde durulmuştur. Böylece cumhuriyet döneminde yeni rejimi ve demokratikleşme sürecini kökleştirmek üzere gerçekleştirilen bu inkılap hamlesinin arz ettiği önem dile getirilmiştir. İkinci olarak konuya derinlik kazandırmak amacıyla Türk milleti için türlü badirelerle geçen Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele döneminde Bolu havalisindeki kadınların vatan savunması hususunda üstlendikleri hamiyetli rol incelenmiştir. Nihayetinde demografik, iktisadi,

¹ Bensadon, N. (1994). *Başlangıcından Günümüze Kadın Hakları*, Çeviren: Şirin Tekeli, İstanbul: İletişim Yayınları, s.55 vd.

² İnan, A. A. (1998). *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazıları*, Ankara: AKDYYK Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.90-91; Bozkurt, İ. (2000). *Dünya Parlamentolarında Kadın Temsilciler*, Ankara: TBMM Kütüphane, Dokümantasyon ve Tercüme Müdürlüğü Araştırma Servisi, s.12-13.

sosyal ve kültürel yapısı ile Anadolu'nun mütevazı bir şehri durumunda olan Bolu'da Türk kadınlarına tanınan siyasal hakların algılanış biçimi, takibi, yorumlanması ve kutlanışına dair bilgiler değerlendirilmiştir. Anadolu halkının bir parçası olarak aynı tarihi ve sosyolojik istihalede geçen Bolu havalisinde bu demokratik hamlenin yarattığı sevinç ve heyecan, ülke sathında değişen siyasi ve sosyal hayat hakkında da açık bir örnek teşkil etmektedir.

TBMM Zabıt Cerideleri, Düstur ve Resmî Gazete çalışmanın başlıca kaynakları arasında yer almıştır. Ayrıca resmî yerel gazete hüviyetindeki “*Bolu*” ile “*Hâkimiyet-i Milliye*” ve “*Ulus*” gazetelerinden, güncel süreli yayınlardan ve muhtelif telif-tetik eserlerden de geniş ölçüde istifade edilmiştir. Söz konusu kaynaklardaki veriler ince- lenerek, mukayese ve muhakeme usulüyle değerlendirilmiştir.

Türk İnkılabı ve Türkiye’de Kadınların Siyasal Haklarına Kavuşması

Türk tarihinin en eski devirlerinden itibaren Türk devlet geleneği çerçevesinde kadınların erkeklerle denk haklara sahip olduğu, bu bağlamda toplumsal hayatın her alanında kadınların da muhtelif görev ve sorumluluklar üstlendiği görülmektedir. Buna karşılık özellikle Osmanlı Devleti'nin çözülüş ve yıkılış döneminde kadınların her alanda olduğu gibi siyasal hak ve hürriyetler hususunda da ihmale uğradığı, bu suretle değişen dünya şartlarına rağmen toplumsal yapının içinde çok da yer edinemediği görülmektedir. Bu konuda gittikçe şiddetlenmek suretiyle ülkedeki sosyal ve kültürel hayatı kıskaç altına alan idari ve iktisadi sorunların ciddi bir rol oynadığını söyleyebiliriz. Bunun yanı sıra tüm zaman ve zeminlere hitap eden İslâm dininin, evrensel esastan uzak ve yanlış yorumlarla kadınlar üzerinde bir tahakküm unsuru olarak kullanılmaya başlanmasının da etkili olduğu açıktır. İslâmî geleneğin içine sokulan kadim Bizans, Arap ve Acem kültürüne ait unsurların Türk-İslâm toplum yapısında açtığı sorunlar bu bağlamda dikkat çekicidir.³ Bununla birlikte Türk kadınları yıllarca süren savaş silsilesi içinde cephelelerdeki baba, oğul, eş ve kardeşlerinin yokluğunu hissettirmemiş; ocağını tütürmüş, ailesini ayakta tutmuş, çiftini sürmüş, buğdayını ekmiş, mahsulünü toplamış ve hayvanlarına bakmıştır. Bu çerçevede ocağını, ordusunu ve ülkesini açlıktan, yokluktan, istiladan, işgalden, dağılmaktan, yıkılmaktan ve baş gösterebilecek türlü tehlikelerden kurtarma gayretinde olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde kadın hakları konusu Tanzimat döneminde “*Batılılaşma*” dolayısıyla “*çağdaşlaşma*” çabaları içinde sosyal, kültürel ve siyasi alanlarda gündeme gelmeye başlamıştı. İstanbul'da 1859'da Kız Rüştîyesi, 1869'da Kız Sanayi Mektebi ve 1870'te Darü'l-Muallimât açılmıştı. 1911'de ise kızlara yönelik idadi seviyesinde bir mektebin eğitim hayatına girdiği ve bu mektebin 1913'ten itibaren İstanbul İnas

³ İnan, A. A. (1998). *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, Ankara: AKDYYK Türk Tarih Kurumu Yayınları, 165; Kurnaz, Ş. (1990). *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*, Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, s.3.

Sultanisi adı ile faaliyetlerine devam ettiği görülmüştü. 1869'ta yürürlüğe giren Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ise erkek çocuklarla birlikte kız çocuklara da sıbyan mekteplerinde ilköğretim seviyesinde eğitim zorunluluğu getirmişti.⁴ Bu kaidenin 1876'da Kanun-ı Esasi'de de yer alması⁵ kadınlara eğitim eşitliği fırsatı yaratma bağlamında atılan önemli bir adım olmuştu. Buna karşılık Osmanlı Devleti'nde medeni hukuk kaidelerini bünyesinde toplayan ve uzun yıllar yürürlükte kalan "*Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*"nin evlenme, boşanma, velayet, mal edinme, miras ve şahitlik hususları ile eğitim ve çalışma alanında ve siyasi hayatta mevcut eşitsizlikleri bertaraf etmek konusunda yetersiz kaldığını söyleyebiliriz.⁶ Bu süreçte Türk aydınları kadınların toplumsal hayattaki durumu ile almaları gereken yeri ilmi ve edebi mecralarda işlemeye başlamıştı. Şinasi, Namık Kemal, Ahmet Mithat, Abdülhak Hamid (Tarhan), Şemseddin Sami, Hüseyin Rahmi (Gürpınar) ve Tevfik Fikret gibi aydınlar romanları, tiyatro eserleri, şiirleri ve ilmi çalışmaları vasıtasıyla dünyadaki gelişmeler çerçevesinde kadınlara aile ve eğitim hayatlarında gerekli ihtimamın gösterilmesi hususundaki fikirlerini paylaşıyorlardı.⁷ Meşrutiyet dönemi aydınlarından Tevfik Fikret'in "*elbet sefil olursa kadın, alçalır beşer*" mısraı ile Abdülhak Hamid (Tarhan)'in: "*Bir milletin nisvanı derece-i terakkisinin mizanıdır.*" veciz sözü kadınların durumuna dair çarpıcı tespitleriyle uzun yıllar kulaklarda çınlamaya devam etmişti. Ziya Gökalp ise Türk tarihinin köklerine atıfla kadınların toplumsal hayatta oynadıkları öncü rollerine tekrar kavuşturulması hususundaki öneme dikkat çekmişti.⁸ Bu süreçte kadınların hem Osmanlı toplumundaki hem de Batılı kadınlar karşısındaki konumunu tartışan ve doğrudan kadın meselelerini konu alan "*Terakki-i Muhadderat*" (1869), "*Ayine*" (1875), "*Vakit Yahud Mürebb-i Muhadderat*" (1875), "*Aile*" (1880), "*İnsaniyet*" (1882), "*Hanımlar*" (1883), "*Mürüvvet*" (1887), "*Parça Bohçası*" (1889), "*Şukufezar*" (1886) ve "*Hanımlara Mahsus Gazete*" (1895) gibi süreli yayınları da görmek mümkündür.⁹ Kadın hakları ile ilişkili çalışmalar II. Meşrutiyet'in yarattığı eşitlik ve hürriyet havası içinde artış göstermişti. Bu süreçte 1897'de kadınlar ücretli işçi, 1913'te memur, 1914'te ise tüccar ve esnaf olarak iş hayatında yer almaya başlamıştı. "*Türk milliyetçiliği*" fikrinin siyasi, iktisadi, idari, sosyal ve kültürel hayatta varlığını ciddi bir şekilde hissettirdiği II. Meşrutiyet döneminin en önemli siyasi organı olan İttihat ve Terakki'nin tüzüğünde ve teşkilatında kadınlara da yer verilmişti.¹⁰ Bu yıllarda temel olarak kadın hak ve hürriyetleri konusunda çalışmalar yapmak üzere teşkil edilen cemiyetler görülmektedir. Halide Edip (Adıvar)

⁴ Akyüz, Y. (2012). *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S.2012*, Ankara: Pegem Akademi, s.164 vd.

⁵ "Kanun-ı Esasi", *Düstur*, T.1, C.4, 24 Aralık 1876, s.4.

⁶ Hiç, S. (1999). "Atatürk, Cumhuriyet ve Kadın Hakları", *Erdem*, C.11, S.33, s.760.

⁷ Has-Er, M. (2000). *Tanzimat Dönemi Türk Romanında Kadın Kahramanlar*, Ankara: AKDITYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, s.406.

⁸ Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.; *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*. (2001). C.I-II, (Editör: Murat Yalçın), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

⁹ Çakır, S. (1996). *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul: Metis Yayınevi, s.24-32.

¹⁰ Akşin, S. (2001). *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Ankara: İmge Kitabevi, s.37-38.

tarafından 1909'da kurulan “*Teali-i Nisvân Cemiyeti*” ile Nuriye Ulviye (Mevlan) tarafından 1913'te teşkil edilen “*Osmanlı Müdafaa-ı Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti*”¹¹ bu tür teşekküller arasında yer almıştır. “*Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi*” (1908) ve “*Osmanlı Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye*” (1909) gibi müstakil bir cemiyeti ya da “*Müdafaa-ı Milliye*”, “*Donanma Muavenet-i Milliye*” ve “*Hilâl-i Ahmer*” gibi cemiyetlerin kadın kollarını teşkil etmek üzere sosyal yardım faaliyetlerini merkeze alan teşekküller de vardı.¹² Kadınlar, Balkan Savaşları sırasında “*Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi*” ve Birinci Dünya Savaşı'nda “*1. Ordu Kadın Taburu*” gibi teşkilatlarla ülke savunmasına hizmet etmekle beraber¹³ Darülfünunda verdikleri konferanslarla halkın aydınlanması hususunda da önemli görevleri başarıyla yerine getirmişti. Kadınların toplumsal hayattaki statülerine yönelik konuların sıklıkla gündeme geldiği bu süreçte ayrıca 1917'de “*Hukuk-ı Aile Kararnamesi*” adı ile hukuki bir metin yürürlüğe girmişti. Bununla kadınların aile içindeki rolünün güçlendirilmesi amaçlanmış, dahası aile ile “*ahval-i şahsiye*” işlerine bakan şer'î mahkemeler çağdaş ve laik hukuki anlayışı temsil eden Adliye Nazırlığının yetkisi altına alınmıştı. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı sorunların içinde kararname Müslim ve gayrimüslim bir kısım inanç grubu tarafından eleştiriye uğramış ve 1918'de yürürlükten kaldırılmıştı.¹⁴ Geleneksel yapının kısacıkta kalan kadının evlilik ve boşanma akitlerini düzenlemek üzere yürürlüğe giren “*Münakehât ve Müfarekât Kararnamesi*” de eleştiriye uğrayarak Mütareke döneminde lağvedilmişti.¹⁵

Birinci Dünya Savaşı sırasında olduğu gibi Mütareke döneminde de Türk kadınının önemli faaliyetlerine şahit olmaktayız. Örneğin 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılarca işgaline tepki olarak başta İstanbul olmak üzere tüm Anadolu'da yapılan protesto mitinglerinde kadınları ön saflarda görüyoruz.¹⁶ Kadınlar, milletin hayat hakkını ve menfaatini korumak üzere Millî Kongre'ye murahhas göndermişti.¹⁷ Millî Mücadele yıllarında Türk kadınlarının bir kısmı cephelede savaşırken, bir kısmı da

¹¹ Çakır, S. (Temmuz 1989). “Bir Osmanlı Kadın Örgütü: Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti”, *Tarih ve Toplum*, C.11, S.66, s.17; Çakır, S. (1997). “Kadın Tarihinden İki İsim: Ulviye Mevlan-Nezihe Muhittin”, *Toplumsal Tarih*, C.8, S.46, s.6-7.

¹² Tunaya, T. Z. (1998). *Türkiye'de Siyasal Partiler, İkinci Meşrutiyet Dönemi*, C.1, İstanbul: İletişim Yayınları, s.503-509; Kaplan, L. (1998). *Cemiyetlerde ve Siyasî Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s.38 vd.

¹³ Toprak, Z. (Mart 1998). “Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyeti, Kadın Askerler ve Millî Aile”, *Tarih ve Toplum*, C.9, S.51, s.34-38.

¹⁴ Aydın, M. A. (1998). “Hukuk-ı Aile Kararnamesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.18, İstanbul: s.314-318.

¹⁵ Tunaya, a.g.e., s.505.

¹⁶ Arıburnu, K. (1982). *Millî Mücadele'de İstanbul Mitingleri*, Ankara: Yeni Matbaa, s.12-63; İnan, A.A. (1982). *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, İstanbul: MEB Yayınları, s.108-122.

¹⁷ Toprak, Z. (1994). “Türkiye'de Siyaset ve Kadın: Kadınlar Halk Fırkası'ndan Arslusal Kadınlar Birliği Kongresine (1923-1935)”, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, S.2, s.6-11.

cephe gerisinde ordu için ikmal hizmetlerinde bulunmuştu.¹⁸ Diğer yandan 1923'te Nezihe Muhittin'in riyasetinde: “*Memlekette yer yer tecelli eden kadın mevcudiyet ve şahsiyetinin kitlevi bir şekle ifrağı*” amacıyla “*Kadınlar Halk Fırkası*” adıyla bir cemiyetin kurulduğu görülmektedir.¹⁹

Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele'nin ilk anlarından itibaren kadınların vatan savunmasında olduğu gibi toplumsal hayattaki yön tayin edici, belirleyici ve şekillendirici yerini ve önemini çeşitli vesilelerle dile getirmişti. Onların hak ve hürriyetlerini kısıtlayan sorunları dikkate almıştı. Örneğin Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF)'nin hedeflerini belirleyen 9 Eylül 1923 tarihli beyannamede: “*parti üyeleri arasında cinsiyet ayırımına gidilmeyeceği*” ifade edilmişti. CHF'nin kurultay, yönetmelik ve tüzüklerinde bu anlayışın gelişerek devam ettiği görülmüştü.²⁰ “*Hâkimiyet-i milliye*” ve “*halkçılık*” düsturları üzerinde yükselen cumhuriyet rejiminin işlerlik kazanması, demokrasinin temel unsurları arasında yer alan siyasal katılımın bütün halkı eşit bir şekilde kapsamaya ile mümkün olacaktı. Atatürk'ün Türk kadınlarının kahramanlığına, hamiyetine, vefasına, ahlakına, faziletine, çalışkanlığına, zekâsına, vatan ve millet sevgisine büyük bir saygı ve güven duyduğuna şüphe yoktur.²¹ Öyleki Atatürk; kadınları milletin temeli,²² sosyal hayatın esas unsuru olarak kabul etmekte²³ yeryüzündeki her şeyi kadınların eseri olarak görmekte idi.²⁴ 1932'de dünya güzeli seçilen Keriman Halis Hanım'dan övgüyle bahsederken diğer yandan asıl çaba gösterilmesi gereken şeyin yüksek kültür ve fazilette dünya birinciliğini elde etmek olduğunu bildirecek kadar konunun özüne odaklanmıştı.²⁵ Türk kadınları yüksek bir medeni anlayışın mirasçısı olarak çok eski tarihlerinden itibaren idari, sosyal ve iktisadi hayata ortak olmuştu. Atatürk'e göre yeni yüzyılın ilerleyen ilim ve irfan hayatı içinde kadınlar yeni nesli yetiştiren temel unsur olarak erkeklerden daha fazla aydın, bilgili ve üretken olmak zorunda idi.²⁶ Atatürk, eğitimi ve fazileti ile eşi Latife Hanım'ın çağdaş Türk kadınının simgesi olarak halkla buluşmasına önem vermişti. Latife Hanım, cumhuriyet döneminde Türk kadınına meydana gelen çağdaş değişikliklere örnek teşkil ediyordu. Bu şekilde hem Türk hem de dünya kamuoyunda ülke adına olumlu bir imaj uyanmıştı.²⁷

¹⁸ Tansel, F.A. (1991). *İstiklâl Harbi'nde Mücâhit Kadınlarımız*, Ankara: AKDYYK Atatürk Kültür Merkezi Yayını, s.25-55.

¹⁹ Zafer Toprak, “Halk Fırkası'ndan Önce Kurulan Parti: Halk Fırkası”, *Tarih ve Toplum*, S.51, Mart 1988, s.30-31.

²⁰ Kaplan, *a.g.e.*, s.197-198.

²¹ Eldeniz, P. N. (1956). “Atatürk ve Türk Kadını”, *Belleten*, C. XX, S. 80, s.740-742; İnan, *Medeni Bilgiler...*, s.92; *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* (1997). C.II, Ankara: AKDYYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s.151-157, 242.

²² Cumbur, M. (1966). Atatürk'ün El Yazısıyla Kadınlar Hakkındaki Düşüncesi, *Türk Kadını Dergisi*, S.6, s.19.

²³ *ASD*, CII, s.242.

²⁴ *ASD*, CII, s.89.

²⁵ *ASD*, C.III, s.132.

²⁶ Şapolyo, E. B. (1958). *Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi*, İstanbul: Rafet Zaimler Yayınevi, s.529.

²⁷ Kırkpınar, L. (1999). “Cumhuriyet ve Kadın”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.3, S.8, s.93.

Gazi Mustafa Kemal'in Konya'da Hilal-i Âhmer Kadınlar Şubesi'nin düzenlediği bir toplantı vesilesiyle 21 Mart 1923 tarihi itibarıyla kadınlara yönelik olarak söylediği sözler önem arz etmektedir. Konuşmasında özellikle vurguladığı üzere Gazi Mustafa Kemal, Millî Mücadele sırasındaki cesareti, fedakârlığı ve üstün gayreti nedeniyle Anadolu kadınlarını milleti kurtuluşa ve ülkeyi bağımsızlığa taşıyan temel unsurlardan biri olarak görüyordu. Anadolu kadınları tarih boyunca milletin hayat kabiliyetini elinde tutma basiretini göstermişti. Bir yandan tarım, orman, hayvancılık işleri ve hatta bunları paraya çevirmek suretiyle ticari faaliyetlerle ilgilenip ailesinin iâşesini temin ederken diğer yandan ülkesinin işgale uğradığı bir sırada kucağında çocuğu olduğu hâlde sırtında veya kağnısıyla soğuk sıcak demeden cepheye mühimmat taşıma ulviyetini göstermişti.²⁸ Bu konuda 31 Ocak 1923'te İzmir'de eski gümrük binasında halka şöyle hitap etmişti:²⁹

“Bir heyeti içtimaiye, cinsinden yalnız birinin icabatı asriyeyi iktisap etmesiyle iktifa etmekle yetinirse o heyeti içtimaiye yarıdan fazla zaaf içinde kalır. Bir millet terakki ve temeddün etmek isterse bilhassa bu noktayı esas olarak kabul etmek mecburiyetindedir. Bizim heyeti içtimaiyemizin ademi muvaffakiyetinin sebebi kadınlarımıza karşı gösterdiğimiz tekâsül ve kusurdan neşet etmektedir... Yaşamak demek faaliyet demektir. Binaenaleyh bir heyeti içtimaiyenin bir uzvu faaliyette bulunurken diğer uzvu atalette olursa o heyeti içtimaiye mefluctur... Binaenaleyh bizim heyeti içtimaiyemiz için ilim ve fen lazım ise bunları aynı derecede hem erkek hem de kadınlarımızın iktisap etmeleri lâzımdır... Bugünün levazımından biri de kadınlarımızın her hususta yükselmelerini temindir. Binaenaleyh kadınlarımız da âlim ve mütefennin olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün derecatı tahsilden geçeceklerdir. Sonra kadınlar heyeti içtimaiyede erkeklerle beraber yürüyerek birbirinin muin ve müzahiri olacaklardır.”

Mustafa Kemal Paşa bu konuşma vesilesiyle İslam dininin de insan ilişkilerini kadın ve erkek arasındaki eşitliğe dayandırdığını, bu iki eşit parçanın ilim ve bilgiyi arama yolunda birlikte yol almalarını tavsiye ettiğini, ilerleme ve yeniliklerin ancak bu şekilde mümkün olacağını dile getirerek menfi yöndeki anlayışların önüne geçmek istemişti.³⁰ Bu hususun arz ettiği önemi Kastamonu'da bulunduğu 30 Ağustos 1925'te CHF binasında partililerle konuşması sırasında: *“Mümkün müdür ki bir camianın yarısı topraklara zincirlerle bağlı kaldıkça diğer kısmı semalara yükselebilir?”* sözleriyle ifade etmişti. Türk İnkılabının kadın ve erkek eşitliğini kuvvetlendirmek üzere atılacak cesur adımlarla başarıya ulaşabileceğini dile getirmişti.³¹ Atatürk; Türk kadınının ilim, irfan, fazilet, ahlak ve iffet sahibi vatandaşlar olarak medeni bir kiske, hâl ve hareket ile toplumda yer almasını istiyordu.³²

²⁸ ASD, CII, s.151-152.

²⁹ ASD, CII, s.89-90.

³⁰ ASD, CII, s.90.

³¹ İnan, A. (1991). *M. Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları*, Ankara: AKDITYK Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.45; ASD, CII, s.226.

³² ASD, CII, s.156.

TBMM'nin açılışını takip eden süreçte kadınların siyasi hakları ile ilgili tartışmalar da gündeme gelmişti. Örneğin 1923'te "*İntihab-ı Mebusan Kanunu*"nun bazı maddelerinin tadil edildiği TBMM'de: "*TBMM'nin miktar-ı azası, Türkiye Devleti halkından 20 bin nüfusu zükurdan bir nefer olmak üzere intihap olunur.*" şeklindeki kadınları dikkate almayan 1. madde başta Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi Bey olmak üzere bazı milletvekilleri tarafından eleştirilmişti.³³ 1924'te Teşkilat-ı Esasiye üzerinde yapılacak değişikliklere ilişkin görüşmeler sırasında da yine bir kısım milletvekilinin itirazına rağmen 10. madde: "*18 yaşını bitiren her erkek Türk'ün milletvekili seçmelerine katılabileceği*" ve 11. madde: "*30 yaşını bitiren her erkek Türk'ün milletvekili seçilebileceği*" şeklinde düzenlenmişti.³⁴ Kadınların siyasal hakları bu suretle bir kez daha göz ardı edilmişti. Bu durum Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde de eleştirilmişti. Zira Türk kadını Milli Mücadele'nin her safhasında yer almış, sırtında ve arabasında ordu için mühimmat ve erzak taşımış, köyünün sosyal hayatında doğrudan etkili olmuştu. Tarlasını ekmiş, biçmiş, ürününü satmış, erzakını almış; yani erkekten daha fazla çalışarak iktisadi ve sosyal hayatta yer almıştı. Bu durumda kadınlar nasıl oluyordu da eşi, oğlu, kardeşi ile paylaştığı aynı hayatın düzenlenmesinde ve idaresinde söz sahibi olamıyordu. Kadınlar ile erkekler arasında irfan, akıl, şuur veya vazifeshinaslık hususlarında bir fark olduğu da iddia edilemezdi.³⁵ Bütün bu eleştirilere karşın doğu milletleri arasında kadın hakları hususunda ilk defa olarak TBMM'de ciddi tartışmaların yapılması önemli bir gelişmeye işaret etmekteydi. Ancak doğu milletleri içinde kadınlarla ilgili olarak asırlardan beri kökleşmiş anlayış tarzı bu husustaki yenilikleri zora sokuyordu.

Bütün sorunlara karşılık Türkiye'de 1924'te yürürlüğe giren "*Tevhid-i Tedrisat Kanunu*" ile kadınlar eğitim ve öğrenim faaliyetlerinde erkekler ile aynı imkânlardan yararlanmaya başlamıştı.³⁶ 1926'da kabul edilen "*Medeni Kanun*" ise kadınları toplumsal yaşama ortak etmek ve onların sosyal statülerini kuvvetlendirmek üzere kabul edilen ilk esaslı hukuki vesika olmuştu. Bu kanun ile birden fazla evlilik kaldırılmış, evlilik birliği için resmî nikâh şartı getirilmiş, küçük yaşta evliliklerin önüne geçilmiş, ailede ve mahkeme önünde kadın-erkek eşitliği temin edilmiş ve kadınlara istedikleri mesleğe girebilme hakkı tanınmıştı.³⁷ Türk milletinin bütün mana ve görüntüsü ile çağdaşlaşma yolunda ilerlemesini temin etmek üzere hayatın olağan ihtiyaçları

³³ "İntihabı Mebusan Kanunu Muvakkatinin Bâzı Mevaddımı Muaddil Kanun", *TBMM ZC*, C.28, D.1, İ.4, 17. İctima, 3.4.1339, s.326-330; "İntihab-ı Mebusan Kanunu Muvakkatinin Bazı Mevaddımı Muaddil Kanun", *Düstur*, 3. Tertip, C.IV, İstanbul 1929, s.16-17.

³⁴ "Teşkilat-ı Esasiye Kanununun Bazı Maddelerinin Tadili Hakkında Müzakereler", *TBMM ZC*, D.2, C.7-1, İ.2, 13. İctima, 16.3.1340, s.534-535.

³⁵ "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Mecliste", *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Mart 1924, s.1.

³⁶ "Tevhid-i Tedrisat Kanunu", *Resmî Ceride*, 6 Mart 1340, No:63, Kanun Tarihi: 3 Mart 1340, Kanun No:430.

³⁷ "Türk Kanun-ı Medenisi", *Resmî Ceride*, 4 Nisan 1926, No: 339, Kabul Tarihi: 17 Şubat 1926, Kanun No:743.

doğrultusunda uygulamaya geçirilen kılık kıyafet³⁸ ve harf inkılabı³⁹ da dâhil olmak üzere Türk İnkılabının her safhasında doğrudan ya da dolaylı olarak Türk kadınının toplum içindeki yerini güçlendirmeye yönelik hamleleri görmek mümkündür.

Dönemin kadın aydınları arasında yer alan Nezihe Muhiddin'in riyasetinde kadınlığı fikrî ve sosyal alanlarda yükselterek çağdaş ve ileri bir düzeye erdirmek üzere 1924'te kurulan "*Türk Kadın Birliği*" hükümet tarafından kamuya yararlı derneklerden sayılmıştı. Bu cemiyet fikir ve düşüncelerini ifade etmek üzere "*Türk Kadın Yolu*" adlı bir dergi çıkarıyordu. Kanunların da sosyal hayatın ihtiyaçları ile uyumluluk arz etmesi gerektiğini vurgulayan cemiyet, 1927 Genel Seçimleri öncesinde inkılapları tetikleyen itici bir güç olarak kadınların siyasi hakları hususunu ciddi bir şekilde gündeme getirmişti.⁴⁰ 21 Haziran 1927'de TBMM'de "*Askerî Mükellefiyet Kanunu*" ele alınırken yalnızca erkeklere verilen bu görev hususunda Giresun Milletvekili Hakkı Tarık (Us)'ın bir açıklama yapma gereği hissettiği anlaşılmaktadır. Hakkı Tarık Bey, kadınların milletvekili olması ya da milletvekilleri seçimlerine katılmaları nasıl vatanî bir vazife ise ülke savunmasına katılımlarının da aynı şekilde bir hak ve vazife olduğunu beyan etmişti. Buna cevap olarak Müdafaa-ı Milliye Vekili ve Kütahya Milletvekili Recep (Peker)'in annelerin gerektiği takdirde savaşa giderek ülkesini savunacak vatan evlatlarını yetiştirmek hususunda yaptıkları görev ile Türk vatanını savunma işine fiilen iştirak ettiklerini belirtmişti. Menteşe Milletvekili Yunus Nadi (Abaloğlu) de bu görüşe iştirak ederek, askerlik mükellefiyeti kanunu ile kadınların seçim hakları arasında hiçbir ilgi olmadığını, bu hususta görüş bildirmenin de Türk kadınlarının hukukuna bir saldırı anlamı taşıyacağını ifade etmişti.⁴¹ Hakkı Tarık Bey'in bahse konu ifadelerinin de esasen hâlihazırda "*Türk Kadın Birliği*"nin kamuoyunun gündeminde olan kadınlara yönelik ilerici hak ve hukuk yaklaşımına bir eleştiri olarak geliştiği anlaşılmaktadır. Bu süreçte "*Türk Kadın Birliği*" gibi "*Türk Ocakları*"nın ve sonrasında halkevlerinin de kadınların sosyal hayatta olduğu kadar siyasi mecralarda da yer almasına yönelik çalışmaları ciddi bir şekilde desteklediği görülmektedir.

Bu suretle siyasi şartların olgunlaşmaya devam ettiği bir dönemde Türk kadını 3 Nisan 1930'da yürürlüğe giren "*Belediye Kanunu*"nun 23. ve 24. maddeleri gereğince belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkını elde etmişti.⁴² Kanun tasarısının görüşmeleri sırasında mecliste milletin mukadderatını seciye ve karakterleri ile annelerin belirlediği görüşü ortaya atılmıştı. Mefkûresi, görüşü, duygusu yüksek bir

³⁸ "Şapka İktisası Hakkında Kanun", *Resmî Ceride*, 28 Teşrinisani 1341, S.230, Kanun No:671, Kabul Tarihi: 25/11/1925; "Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun", *Resmî Gazete*, 13 Kânun-ı evvel 1934, S.2879, Kanun No:2596, Kabul Tarihi: 3/12/1934; ASD, C.II, 229, 155.

³⁹ "Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun", *Resmî Gazete*, 3 Kasım 1928, S.1030, Kabul Tarihi: 1/11/1928, Kanun No:1353.

⁴⁰ Muhiddin, N. (1931). *Türk Kadını*, İstanbul: Numune Matbaası, s.101-105.

⁴¹ "Askerlik Mükellefiyeti Hakkında Numaralı Kanun Lâyihası", *TBMM ZC*, D.2, C.33, İ.IV, 79. İnikat, 21.6.1927, s.385-386.

⁴² "Belediye Kanunu", *Resmî Gazete*, 14 Nisan 1930, S.1471, Kanun No:1580, Kabul Tarihi: 3/4/1930.

annenin yetiştirdiği çocuklar da kendisi gibi olacaktı. Bu minvalde Dâhiliye Vekili Şükrü (Kaya) Bey: “*Bu layihanın açık vasıflarından ve inkılapçı hükümlerinden biri de Türk kadınının Türk erkeği ile zaten müsavi olan şerefli hakkını belediye işlerinde de tamamı ile tayin etmesidir.*” demişti. Türk kadınının erkeklerle ortak eseri olan cumhuriyet rejiminde millet ve vatan işlerinde her cefaya ve saadete aynı duygularla katılan kadınların artık belediye işlerinde de olması gereken mevki alacağını vurgulamıştı.⁴³ Aynı gün Türk Ocağı’nda Cumhur reisi Gazi Mustafa Kemal’in, Başvekil İsmet (İnönü) Bey’in ve Kazım Karabekir Paşa’nın da içinde bulunduğu kalabalık bir katılımcı grubunun önünde Afet (İnan) Hanım, bir hak ve vazife ilişkisi çerçevesinde kadınların da yer alacağı seçimlerin halkçılık prensibinin fiilen uygulanması anlamına geldiğini, millî hâkimiyet ve demokrasi anlayışında hiçbir üstünlüğe yer olmadığını ifade etmişti.⁴⁴ Bütün bu olumlu gelişmelere karşılık gerek TBMM’de gerekse kamuoyunda kadınların siyasi hayata katılımlarının doğurabileceği sakıncalar hususunda ciddi eleştirilerle de karşılaşmıştı.⁴⁵ Nihayetinde 5 Ekim 1930’da yapılan belediye seçimleri neticesinde kadınlar meclis üyeliklerinde yer almaya başlamıştı.⁴⁶ Takiben 442 sayılı “*Köy Kanunu*”nda 1933’te yapılan değişiklik gereğince: “*Köy muhtarı ve ihtiyar meclisi azaları doğrudan doğruya köy derneği tarafından ve köylü kadın ve erkekler arasından seçilir.*” ibaresi yer almıştı.⁴⁷ Türk kadınları böylece köy muhtarlığı ve ihtiyar heyeti üyeliği için seçme ve seçilme hakkını da elde etmişti.

Atatürk: “*Türk kadınları memleketin mukadderatını millet adına idare eden siyasi topluluğa dâhil olmak arzusunu göstermekle memleketin, milletin vatandaşlara yüklediği vazifelerin hiçbirinden kendilerinin uzak bırakılacağını düşünmezler. Çünkü vazife karşılığı olmayan hak mevcut değildir.*”⁴⁸ diyerek kadınların hayatın her alanında etkin vazifeler üstlenmesi doğrultusundaki beklentisini dile getirmişti. Ona göre kadınlar ancak siyasi terbiyeye sahip olmalarıyla gerçek anlamda hür olduklarını hissedebileceklerdi. Kadınların iktisadi ve sosyal hayata dair fikirleri önem arz ediyordu. Adalet hisleri kuvvetli idi. Ayrıca tutumlu ve barışsever bir kişiliğe sahiplerdi. Bu yüzden kadınların millî çalışma ve siyasi alanda hor görülmesi mantıklı bir yaklaşım tarzı olamazdı.⁴⁹

Kadınları siyasal alana davet eden yukarıda temas ettiğimiz kanunları artık daha ileri bir noktaya taşımanın zamanı gelmişti. Yine Atatürk’ün teşvikiyle⁵⁰ Başvekil İsmet

⁴³ “Belediye Kanunu Lâyihasına Dair Müzakereler”, *TBMM ZC*, D.3.,C.17, İ.3, 37. İnikat, 20.03.1930, s.24.

⁴⁴ Özer, *a.g.e.*, s.141.

⁴⁵ Bolat, B. S. (2014). “1930-Kadınlara İhtihap (Seçme-Seçilme) Hakkı Verilmesine Yönelik Tutumlar”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.19, s.31-39.

⁴⁶ Yaşar, S. (2015). “Basındaki Bilgiler Işığında İlk Kadın Milletvekilleri”, *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, S.15, s.188.

⁴⁷ “442 Sayılı Köy Kanununun 20 inci ve 30 uncu Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, 28 Teşrinievvel 1933, S.2540, Kanun No:2329, Kanun Tarihi: 26/10/1933.

⁴⁸ *ASD*, CII, s.265.

⁴⁹ İnan, *Medeni Bilgiler...*, s.91-92.

⁵⁰ İnan, *Türkiye Cumhuriyeti...*, s.170.

İnönü'nün öncülüğünde TBMM'ye sunulan teklifle 5 Aralık 1934'te "*Teşkilat-ı Esasiye Kanunu*"nun 10 ve 11. maddelerinde yapılan değişiklikle 22 yaşını bitiren kadın, erkek her Türk'ün milletvekili seçme, 30 yaşını bitiren kadın, erkek her Türk'ün milletvekili seçilebilme hakkına sahip olduğu ifade edilmişti.⁵¹ "*İntihabı Mebusan Kanunu*"nun 2. maddesinde yapılan değişiklikle kanundaki "*zükur*" kaydı yerine "*kadın ve erkek*" ibaresi kullanılmış, bu suretle de milletvekili seçme ve seçilme hakkı kadınlara da teşmil edilmişti.⁵² TBMM'de ilgili kanun değişikliği hakkında yaptığı konuşmada Başvekil İnönü, Türk kadınlarının Millî Mücadele döneminde de ispatladığı üzere ateş altında erkeklerle omuz omuza çalışmak suretiyle ülkenin ve milletin mukadderatı üzerinde söz söylemeye en tabii şekilde hakkı olduğunu ifade etmişti. Türk kadınının ülke işlerine karışamaz hale gelmesinin Türk geleneğinde yeri yoktu. Türk İnkılabı tarihte özellikle kadınların kurtuluş hareketi olarak anılacaktı. Kadınlara tanınan haklar inkılabın en büyük başarılarından biri idi. TBMM'de kadın milletvekillerinin de yer alması inkılap hareketinin ülkeye temin ettiği feyzin ve verimliliğin artması anlamına gelmekteydi. Hakkından mahrum edilen kadınlar nedeniyle yarı yarıya kötürüm bir duruma gelen milletin üstünden bu yükü Atatürk kaldırmıştı. Bu yöndeki inkılap onun en büyük hizmetleri arasında yer alıyordu. Mecliste görüşmeler sırasında Şebinkarahisar Milletvekili Sadri Maksudi (Arsal) Bey tarafından Finlandiya, İngiltere, ABD ve Rusya gibi ülkelerde kadınlara geniş siyasi haklar tanındığı, demokratik rejimi benimsemeyen ülkelerde ise aksi bir durum ile karşılaşıldığı ifade edilmişti. Kadınlara tanınan siyasi hakların Türkiye'nin demokrasi yolunda attığı ileri adımların tabii bir neticesi olduğu belirtilmişti.⁵³ Böylece ülkede demokrasi zincirinin önemli bir halkası daha tamamlanmış oluyordu. Gelişmiş addedilen ülkelerde kadınların birçok meşakkat içinde ömürlerini adadıkları bir mücadele safhasının nihayetinde elde edebildikleri siyasi haklar, Cumhuriyet Türkiye'si'nde kadınlara bir armağan olarak sunulmuştu.⁵⁴ Dahası Türkiye'de kadınların milletvekili seçme ve seçilme hakkı elde ettiği bu dönemde Fransa, İtalya, İsviçre, Belçika, Japonya gibi gelişmiş addedilen birçok ülke de dâhil olmak üzere kadınların henüz bu haklara sahip olmadığı görülmekteydi.⁵⁵

Türk kadınına TBMM tarafından tanınan milletvekili seçme ve seçilme hakkı Mustafa Kemal Atatürk tarafından takdirle dile getirilmişti. Çağdaş dünyanın hak ve hürriyetler bağlamında kadınların yerini sürekli genişlettiği sosyal ve siyasi alanlarda

⁵¹ "Teşkilatı Esasiye Kanununun 10 ve 11 inci Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun", *Resmî Gazete*, 11 Kânûn-ı Evvel 1934, S.2877, Kanun No:2599, Kabul Tarihi:5/12/1934.

⁵² "İntihabı Mebusan Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Kanuna Bir Madde İlavesine Dair Kanun", *Resmî Gazete*, 11 Kânûn-ı Evvel 1934, S.2877, Kanun No:2598, Kabul Tarihi: 5/12/1934.

⁵³ "Malatya Mebusu General İsmet İnönü ve 2 Arkadaşının, TBMM İntihabının Yenilenmesine Dair Takriri", *TBMM ZC*, D.4., C.25, İ.4, 12, 12. İnikat, 5.12.1934, s.82-86; "İsmet İnönü'nün Meclis Konuşması", *Bolu*, S.976, 13 Birinci Kânûn 1934, s.1-2.

⁵⁴ Yüceer, S. (2008). "Demokrasi Yolunda Önemli Bir Aşama: Türk Kadınına Siyasal Hakların Tanınması", *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.14, s.133.

⁵⁵ Yüceer, a.g.m., s.144; Doğramacı, E. (1998). "Atatürk ve Kadın Hakları", *Atatürkçü Düşünce El Kitabı* İçinde, Ankara: AKDYYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, s. 217- 218.

artık Türk kadını da layık olduğu mevkie yükselmişti. Hatta bu karar ile Türk kadını, kadın hak ve hürriyetleri hususunda dünyada öncü bir konuma sahip bulunuyordu. Bu hususta: “Çarşafı içinde, peçe altında ve kafes arkasındaki Türk kadını artık tarihlerde aramak lâzım gelecektir.” diyerek kararın yarattığı yakın etkileri dile getirmiştir. Ev ve iş hayatında ve hatta belediye seçimleri tecrübesiyle siyasi hayatta başarısını ispat eden Türk kadını milletvekili seçme ve seçilme ehliyetini elde ederek hak ve görevler bağlamında da ülkenin asli unsurlarından biri olduğunu ispat etmişti. Atatürk’ün Türk kadınının elde ettiği siyasi hakları da başarılı bir şekilde kullanacağı hususunda inancı tam idi.⁵⁶ “Türk Kadın Birliği” aracılığıyla ve Türk Hükümetinin desteğiyle 18-24 Nisan 1935’te İstanbul’da dünyanın çeşitli kesimlerinden önde gelen kadınların katılımıyla gerçekleştirilen⁵⁷ “12. Arşulusal Kadınlar Birliği Kongresi” ne gönderdiği telgrafta Atatürk: “Siyasi ve içtimai hakların kadın tarafından kullanılmasının beşeriyetin saadeti ve prestiji bakımından elzem olduğuna eminim...Türk kadınının dünya kadınlığına elini vererek dünyanın barış ve güveni için çalışacağına emin olabilirsiniz.” demişti. Atatürk bu şekilde siyasi ve sosyal haklarını kazanan kadınların dünyada mutlak bir barış ve huzur için en büyük teminat olduğunu ve bunun için de Türk kadınları ile dünya kadınlarının işbirliğinin önem arz ettiğini vurgulamıştı.⁵⁸ Türkiye gibi henüz 20. yüzyılın başlarında toplum yapısı içinde kadının varlık gösteremediği bir ülkede kadınların seçme ve seçilme hakkını elde etmesi dünya kadın hareketi için örnek gösterilebilecek cesaret verici bir gelişme olarak toplantıda sıklıkla vurgulanmıştı.⁵⁹

Hem Türk demokrasisi hem de Türk kadını adına büyük bir kazanç olan bu gelişme ülkenin dört bir yanında büyük bir sevinç ve heyecan yaratmıştı. Bu gelişme kadınların öncülüğünde başta halkevleri olmak üzere birçok sosyal teşekkülün içinde yer aldığı muhtelif etkinliklerle kutlanmıştı. Toplantılar ve mitingler düzenlenmiş, nutuklar söylenmiş, şiirler ve marşlar okunmuş, bu vesileyle ilgili kanunun anlam ve önemi dile getirilmişti. Bu gelişmeler Fransa, İngiltere, Bulgaristan ve Mısır gibi birçok ülkede de takdir uyandırmış, bu ilerici hamleyi gerçekleştiren Türk devleti ve milleti tebrik edilmişti.⁶⁰ Kadınlar bu suretle siyasal hayatın merkezinde ve siyasal hayatı şekillendiren temel bir unsur sıfatıyla Türk demokrasi tarihi içinde bir onur abidesi olarak yer almıştı.

⁵⁶ Eldeniz, a.g.m., s. 741.

⁵⁷ Yaşar, S. (2020). *Basındaki Bilgiler Işığında 12. Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi (18-26 Nisan 1935)*, Ankara: İksad Yayınevi, s.74 vd.

⁵⁸ *Atatürk’ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri* (1991), Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s.645.

⁵⁹ Toprak, “Türkiye’de Siyaset ve Kadın...”, s.10-11.

⁶⁰ Özer, S. (Mart 2013). Kadınlar Seçme ve Seçilme Hakkı Verilmesinin Türk Kamuoyundaki Yankıları”, *ATAM Dergisi*, C.29, S.85, s.149-155.

Vatan Savunmasından Cumhuriyete Bolu Havalisindeki Kadınlar

Bolu havalisindeki kadınlar gerek Birinci Dünya Savaşı gerekse Türk İstiklâl Savaşı sırasında bütün hamiyetli Anadolu kadınları gibi vatanlarının savunulması hususunda ağır görev ve sorumluluklar üstlenmişti. Onlar, ocağında birer anne, eş, kardeş; cep-helerde savaşıyor, ordunun ikmal hizmetlerini yürüten birer nefer; sosyal cemiyetlerde ordunun ve halkın ihtiyaçlarını gidermek üzere canla başla çalışan birer gönüllü olmuştu.

Örneğin aslen Erzurumlu olup, Mondros Mütarekesi'nden sonra Milli Mücadele'ye katılan ve "Kara Fatma" lakabıyla tanınan Fatma Seher (Erden) Hanım Bolu ve çevresinde görev yapan vatanperverlerden biri idi. O, çetesi ile Bolu ve İzmit livaları arasındaki Türk köylülerini teşkilatlandırmak suretiyle Yunan kuvvetleri ile Rum ve Ermeni çetecilere karşı mücadele etmişti. Karargâhını bir süre Düzce'ye bağlı Nuhviran Boğazı yakınındaki bir köye kuran Fatma Seher Hanım bölgede asayiş ve sükûnetin sağlanması ve işgal tehlikesinin bertaraf edilmesi hususunda önemli bir rol oynamıştı. Millî Mücadele'nin sembol isimlerinden biri hâline gelen Mudurnulu Fatma Kadın ise kıtasından firar ederek kar fırtınalarının şiddetle devam ettiği soğuk bir gecede gelen oğlu İsmail'i asker firarîsi olduğundan dolayı hanesine kabul etmemişti. Oğlunu aile ocağına kabul etmek suretiyle din ve vatanına ihanet edemeyeceğini ve ülkenin hizmet beklediği bir zamanda firar ettiği için kendisini evlat tanımayacağını söylemiş ve onu hükûmete teslim etmişti. Benzer bir örnek olarak savaşın şiddetli bir anında askerden firar eden oğlu Ala Mustafa'yı yetkililere teslim eden Göynük'ün Piroğlu köyünden başka bir anneye daha şahit olmaktayız. Bu anne de eski ve yırtık kıyafeti içinde tüm elemli hâline rağmen sergilediği bu metanetli davranışıyla millî bekanın kişisel hislerden daha üstün olduğunu ispat etmişti.⁶¹ Bolu havalisindeki kadınlar ülke sathında istiklal ve istikbal mücadelesi veren hamiyetli Türk kadının bir parçasını teşkil etmişti.⁶²

Millî Mücadele yıllarında İstanbul'dan kara ve deniz yolu ile gelen önemli miktarda silah ve mühimmat Bolu ve havalisi halkının çabaları ile Batı Cephesi'ne ulaştırılmak üzere bölge üzerinden Ankara'ya taşınmıştı. Mühimmat sevkiyatı sırasında hava ve doğa koşulları da dâhil olmak üzere karşılaşılan büyük sıkıntılara rağmen büyük bir vefa örneği olarak bölgedeki kadınların canını dişine katmak suretiyle fedakârca çalıştığı görülmüştü. İkinci İnönü Muharebesi'nin ardından Akçaşehir ile Bolu arasındaki 100 km'lik yol üzerinde yaylı kağnı arabaları ile türlü meşakkatler içinde tüfek, silah ve mühimmat taşıyan kadınlar buna bir örnek teşkil etmişti. Bunların arasında sevki yapılan savaş malzemelerinin içine çul çaput sererek bebeklerine yer açan anneler de vardı. Sakarya Meydan Muharebesi sırasında Zonguldak-Gerede-Yabanabat üzerinden Ankara'ya top cephanesi nakletme görevinde bulunan Dörtdivanlı genç bir kız ise Avdan Bayırının dönemeçli ve dik bir mevkiinde ilerlerken bir tarafında cılız bir

⁶¹ Evcin, E. (2013). *Birinci Dünya Savaşı'ndan Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Bolu ve Çevresi (Olaylar ve İz Birakanlar)*, Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s.254, 783-787.

⁶² Sarıhan, Z. (2007). *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, İstanbul: Remzi Kitabevi, s.215 vd.

öküzün bulunduğu boyunduruğun diğer tarafına geçerek eksik olan öküzün yerine teçhizat yüklü arabayı çekerken görülmüştü. Sevkiyattan sorumlu kumandan şahit olduğu bu olaya elem duyarak müdahale etmek istemiş, buna karşılık söz konusu genç kız: “Kumandanım, siz düşmanı buralara sokmayın da ben askerimize sırtımla da cephane ve erzak taşıyım.” cevabını vermişti.⁶³

Bolu havalisindeki kadınlar kuruluşunda ve çalışmalarında yer aldıkları sosyal cemiyetler vasıtasıyla da vatan savunmasına hizmet etmişlerdi.⁶⁴ Örneğin Birinci Dünya Savaşı öncesinden Millî Mücadeleye uzanan süreç içinde faaliyetleri dikkat çeken teşekküllerden biri “*Bolu Hilâl-i Âhmer Kadınlar Cemiyeti*” olmuştu. Gerek bu cemiyette gerekse bu cemiyete bağlı ilçe şubelerinde kadınların fedakârca görev yaptığı görülmüştü. Cemiyet tarafından Birinci Dünya Savaşı sırasında askerler veya ihtiyaç sahibi ahali için entari, gömlek, don, çorap, takke, mendil, iç çamaşırı ve giysi bağışı ile nakdi yardımlar yapılmıştı. Savaşta esir düşen Bolulu savaş esirleri ile aileleri arasında Dersaadet Osmanlı Hilâl-i Âhmer Cemiyeti Merkezi aracılığıyla irtibat sağlanmış, bu esirlere nakdi yardımda bulunulmuştu. Millî Mücadele döneminde ise ordu için nakdî yardımın yanı sıra sargı bezi, havlu, çorap, gömlek, dizlik, mendil, yemeni, para kesesi gibi ihtiyaç maddeleri toplanmıştı. Bu münasebetle müsamereler, konserler, müzayedeler düzenlenmiş ve rozet satışı yapılmıştı. Şehitlerin ruhuna ithaf edilmek üzere mevlitler okutulmuştu. Toplanan yardım ve bağışlar yerel ihtiyaç sahiplerine, şehit ve gazi ailelerine, Ankara’daki Merkez Hilâl-i Âhmer Cemiyetine, Ankara Hükümetine ve Batı Cephesine gönderilmişti. Muhtelif toplantı ve etkinlikler vasıtasıyla halk askerî ve siyasi gelişmeler hakkında bilgilendirilmiş, orduya ve halka moral telkin edilmişti. Millî Mücadele döneminin sosyal cemiyetleri arasında yer alan “*Bolu Müdafaa-ı Vatan Gazi Kadınlar Cemiyeti*” de işgal altındaki Anadolu’nun kurtuluşu için ciddi sorumluluklar üstlenmişti. Örneğin bu süreçte Bursa’nın Yunan kuvvetleri tarafından işgale uğradığı ve buradaki Türk büyüklerinin türbelerinin düşman ayaklarının altında çiğnendiği doğrultusundaki haberler üzerine Mutasarrıflığa bir dilekçe veren cemiyet üyeleri: “*İrzimizi, namusumuzu, iffet ve ismetimizi biz kendi ellerimiz ile müdafaa edeceğiz...Allah’ın adaletine güvendiğimizi arz ve bir an evvel cepheye sevk edilmeyi istirham ederiz.*” diyerek ahali üzerinde oluşan endişeyi ve açılan derin yarayı bir nebze de olsun hafifletmek için girişimde bulunmuştu. Cemiyetin asli amacı ahaliyi millî değerler etrafında bir araya getirmek ve Kuvâ-yı Milliye’yi maddi ve manevi olarak desteklemek idi. Bu çalışmalardan olarak, askerlerin muhtelif eksikliklerini gidermek üzere cemiyet adına önemli ölçüde bağış toplanmıştı. Bolulu kadınlar tarafından askerlerin ihtiyaçları doğrultusunda giyecek imaline başlanmıştı. Bölgede tedavi edilmekte olan yaralı askerler ziyaret edilerek onlara ikramlarda bulunulmuştu. Cepheelerde din ve vatan yolunda şehit olan askerlerin ruhlarına ithaf olunmak üzere mevlitler okutulmuştu. “*Bolu Muallimler ve Muallimeler Cemiyeti*”

⁶³ Evcin, a.g.e., s.372-374.

⁶⁴ Sarıhan, a.g.e., s.128 vd.

ise Mondros Mütarekesi'nin ardından işgal ve isyan tehlikesiyle karşı karşıya kalan Bolu havalisinde eğitim neferlerinin de mücadeleye dâhil olmasını temin etmişti. Cemiyet bünyesinde görev yapan Bolu muallimleri halkı Millî Mücadele hususunda aydınlatmak, Kuvâ-yı Milliyye'ye destek çağrısı yapmak, yeni neslin eğitim ve öğretim faaliyetlerini yönlendirmek, ilim ve irfan hayatına katkı sağlayarak inkılâp hareketini desteklemek yönünde çaba sarf etmişti.⁶⁵ Bütün bunların yanı sıra Millî Mücadele yıllarında bölgede kurulan Müdafaa-ı Hukûk Cemiyetlerinin çalışmalarının desteklenmesinde, Anadolu'nun işgalini kınayan ve Türk ordusunun başarılarını destekleyen toplantılarda ve mitinglerde Bolu havalisindeki kadınları ön saflarda görmekteyiz.⁶⁶

Cumhuriyet döneminde Bolu'da inkılap hareketini destekleyen, iş ve meslek sahibi olarak toplumsal dönüşüme ve gelişime katkı sağlayan, eğitim kurumlarında, halkevlerinde, sosyal cemiyetlerde, idarede ve siyasette ilerici hamleler gerçekleştiren kesimler arasında yine kadınları görmekteyiz. Bolu havalisindeki kadınlar Türk kadınlarının bir temsilcisi olarak savaştan zafere, cumhuriyetten demokrasiye uzanan bu süreçte muhtelif görevleri üstesinden başarıyla gelmişlerdi. Türk kızları cumhuriyet dönemi çağdaş eğitim kurumları içinde birer eğitim neferi olarak yetişmişti. Okuma yazma bilmeyenler kadınlar da Millet Mektepleri aracılığıyla bu eksikliklerini hızlı bir şekilde gidermeye gayret göstermişti. Medeni kanunun kabulü ve kılık kıyafet inkılabı gibi ilerici hamleler Bolu'da da kadınların toplumsal statüsünü güçlendirmişti. Sosyal hakları ile ön plana çıkmaya başlayan kadınlar toplumsal hayat içinde artık çağdaş kıyafetleri tercih etmeye başlamıştı.⁶⁷ Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından Bolu Halkevi'nde düzenlenen kıyafet balosu kadınların bu husustaki gayretini göstermesi açısından önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Baloya millî elbiseleriyle gelen 10 hanım arasında yapılan yarışmada Zekiye Samurkaş, Kadriye Atay ve Ayşe Güler dereceye girmiş ve kendilerine birer hediye takdim edilmişti. Etkinlik münasebetiyle Çocuk Esirgeme Kurumu için önemli miktarda gelir elde edilmişti.⁶⁸ Bütün bunlara ek olarak Bolu'daki Türk Ocakları ile halkevleri teşkilatlarında da kadınların öncü roller üstlendiklerini söyleyebiliriz.

Bolu Kamuoyunda Kadınların Siyasal Haklarına Kavuşması

Türk kadınlarının ilk kez katıldığı 1930'daki belediye seçimlerinde Bâhire Bediz (Morova) Hanım'ın Bolu Belediye Meclisi Üyesi olarak seçildiği, 1934'teki seçimlerde de tekrar seçilerek bu görevini sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca 1934 belediye seçimlerinde Bolu Merkez ilçesinden Fatma İzzet, Afife Tahir, Şaziment Saip;

⁶⁵ Evcin, *a.g.e.*, s.416-433.

⁶⁶ Evcin, E. (Temmuz 2011). "Millî Mücadele Döneminde Bolu Livasında Düzenlenen Mitingler, İhtifaller ve Tezahürât", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.17, S.80, s.241-292.

⁶⁷ "Bolu'da Çarşaf ve Örtü Kalkıyor", *Ulus*, 22 İlk Kânûn 1934, s.3; "Mudurnu'da Kadınların Medeni Kısve İle Gezmeleri", *Bolu*, S.979, 3 İkinci Kânûn 1935, s.2.

⁶⁸ "Kıyafet Balosu", *Bolu*, 28 Mart 1935, s.2.

Mudurnu'dan Sabire Ulvi, Emriye Fahri; Düzce'den Sabriye Ferit ile İhsan Hanım da Bolu Belediye Meclis Üyeliği için aday olmuştu. CHF Bolu İdare Heyeti Başkanı Emin Necdet Bey yapılacak seçimlerle ilgili olarak erkek ve kadın bütün adayların veya seçmenlerin gösterdiği ilginin ülkenin medeni anlayışının ve yüksek siyasi terbiyesinin bir göstergesi olacağını ifade etmişti. Belediye seçimleri şehircilik işlerinde siyasi hakların kullanılacağı belli başlı mecralardan birini teşkil etmekteydi. Bolu halkı kadını ve erkeğiyle seçimlere katılımıyla bu konudaki hassasiyetini ve olgunluğunu bariz bir şekilde göstermişti.⁶⁹

Cumhur reisi Gazi Mustafa Kemal 1934 yılı ağustos ayında düzenlenecek İkinci Türk Dil Kurultayı nedeniyle Ankara'dan yola çıkarak Bolu-Sakarya-İzmit güzergâhı üzerinden İstanbul'a doğru bir seyahat gerçekleştirmişti. Seyahat heyetinde Dâhiliye Vekili Şükrü (Kaya), Bolu Milletvekili İsmail Hakkı (Uzmay), Bilecik Mebusu Salih (Bozok), Rize Milletvekili Hasan Cavit (Belül), Gaziantep Milletvekilleri Mehmet Nuri (Conker) ve Kılıç Ali gibi siyasi erkân bulunuyordu. Ordu Müfettişi Fahreddin (Altay) Paşa, Prof. Dr. Afet (İnan) Hanım ve Prof. Dr. Fuat (Köprülü) Bey de seyahati sırasında Gazi Mustafa Kemal'e eşlik edenler arasında idi. Söz konusu heyet 16 Temmuz 1934'te Ankara çıkışında Kazan Köyü yakınlarında öğretmenler, öğrenciler ve köylüler tarafından karşılanmıştı. Bunların içinde Kazan Köyü Muhtarı Satı (Çırpan) Kadın da bulunuyordu. Misafirlere ayran ikram eden ve köy hakkında bilgi veren Satı Kadın Millî Mücadele döneminde ordunun ihtiyaçlarının karşılanması için ikmal hizmetlerinde çalışmıştı. Millet Mektebi vasıtasıyla okuma yazma öğrenmiş ve 1933'te Kazan Köyü muhtarı seçilmişti. Gazi Mustafa Kemal, cesareti ve başarısıyla dikkat çeken Satı Kadın'ın Türk kadınlarına örnek olmak üzere milletvekilliği adaylığı için yetkililere talimat vermişti. Hiç şüphe yok ki bu karar Satı Kadın ile sınırlı kalmayacaktı.⁷⁰ Nitekim Satı Kadın, Gazi Mustafa Kemal'in desteğiyle 1935 Genel Seçimlerinde milletvekili seçilmiş ve TBMM'de Türk kadını temsil etmişti. Satı Kadın'a Gazi Mustafa Kemal'in tensibi ile tarihte yer etmiş bir Türk kadınına izafen "*Hatı*" adı verilmişti.⁷¹

Gazi Mustafa Kemal, 17 Temmuz 1934'te Bolu'ya ulaşmıştı. Bolu yöresine ait hatıralar incelendiğinde kadınların milletvekili seçme ve seçilme haklarını kazanmaları hususunda Gazi Mustafa Kemal'in nihai kararının Bolu ziyareti sırasında gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Günün akşamında şehrin idari erkânı tarafından Bolu Halkevi'nde Gazi Mustafa Kemal'in şerefine bir yemek verilmişti. Yemekte Ankara'dan gelen resmî heyetin yanı sıra Bolu Valisi Ali Rıza (Oskay), Belediye Reisi Reşat (Aker), Bolu Milletvekilleri Hasan Cemil (Çambel) ile Mehmet Şükrü (Güle), İstanbul Milletvekili Hüseyin Salâh (Cimcoz), Bolu Ticaret ve Sanayi Odası Reisi Mehmet Tahir

⁶⁹ "934 Senesi", *Bolu*, S.966, 4 Birinci Teşrin 1934, s.2.

⁷⁰ İnan, A. (2011). *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.357-358; Gürsoy, Y. (2011). *Atatürk ve Can Yoldaşı Nuri Conker*, İstanbul: Alfa Yayınları, s.188.

⁷¹ Duroğlu, S. (2007). *Türkiye'de İlk Kadın Milletvekilleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Türkiye Cumhuriyeti Tarihi) Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.70.

(Hitit), yörenin tanınmış isimleri arasında yer alan Celâl Sait (Siren) Bey ile askeri birlik komutanı da yer almıştı. Konuşmalar sırasında ülkedeki siyasi, sosyal ve kültürel meseleler üzerinde durulmuştu. Dil ve tarih meseleleri tartışmaların esaslı konuları arasında idi. Bu sırada CHF Bolu teşkilatının ve halkevinin faal üyeleri arasında yer alan Bâhire (Morova) Hanım'ın değerlendirmeleri Gazi Mustafa Kemal'in dikkatini çekmişti. Bâhire Hanım'a muhtelif hususlarda sorular soran Gazi Mustafa Kemal ona "Bediz" ismini münasip görmüştü. Bediz, Türkçede "süs ve nakış" anlamına gelmekteydi. Gazi Mustafa Kemal yemekte hazır bulunanlara kadınların seçme ve seçilme hakları hususundaki görüş ve önerilerini sormuştu.⁷² Kadınların Türk tarihinde oynadığı rol ve önemi Afet (İnan) Hanım ile Fuat (Köprülü) Bey tarafından açıklanmıştı. Diğer misafirler de konu hakkındaki görüşlerini dile getirmişti. Netice olarak Türk kadınlarının TBMM'de de hizmet vermelerinin zamanının geldiği üzerinde hemfikir olunmuştu. Gazi Mustafa Kemal bu konunun TBMM'de gündeme getirilmesi ve yasal zemininin oluşturulması hususunda çalışmalara başlanmasını istemişti. Bu husus için de Şükrü (Kaya) Bey'i görevlendirmişti.⁷³ Bu sırada Gazi Mustafa Kemal TBMM'de Türk kadını temsil etmek üzere Bâhire Hanım'a milletvekilliği teklifinde bulunmuştu. Nitekim bu gelişmenin neticesinde Bâhire Hanım 1935 Genel Seçimlerinde Konya'dan milletvekili seçilerek TBMM'ye katılmıştı.⁷⁴

1897'de Bosna'da dünyaya gelen Bâhire Hanım ilk ve ortaöğrenimini Bolu'da tamamlamıştı. Bolu Kız Sanat Mektebi'nde Resim Öğretmenliği yapmıştı. Bu sırada gözlerinde meydana gelen bir hastalık nedeniyle öğretmenlik mesleğinden ayrılmak zorunda kalmıştı. Bolu CHF Fırkası teşkilatında görev almış, 1930'da Bolu Belediyesi Meclisine üye olarak seçilmişti. Ayrıca Bolu Halkevi'nde etkin görevlerde bulunmuştu. TBMM'de milletvekili sıfatıyla Türkiye'de kadın hakları hususunda gayret sarf etmişti.⁷⁵ 1935'te hazırladığı raporda Konya Ovası'na Beyşehir Gölü'nden su temin edilmesi ve Konya'nın şose veya demiryolu ile Ankara'ya bağlanması hususundaki gerekliliğe işaret etmişti. Ayrıca köylülerin resmî işleri ile ilgili olarak kolaylık sağlanması, halk-memur ilişkilerinin vatandaş hakları bağlamında yeniden düzenlenmesi ve tarihî eserlerin korunması hususlarında da çeşitli önerilerde bulunmuştu. Gümrük ve İnhisarlar Encümeni'nde çalışmıştı. İstanbul'da toplanan "12. Arsulusal Kadın Kongresi"ne de katılarak kadınların hak ve hürriyet alanlarının genişletilmesi yönündeki çalışmalara destek vermişti.⁷⁶

⁷² Evcin, E. (Bahar 2015). "Gazi Mustafa Kemal'in Bolu'yu Ziyaretleri", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.11, S.21, s.153-154.

⁷³ "Halkevinde Toplanan Kadınlar Bayramında Bay Emin'in Sözleri", *Bolu*, S.976, 13 Aralık 1934, s.3; Tüzün, E. (1982). "Atatürk Bolu'da", *Bolu Meslek Yüksekokulu Dergisi*, S.1, s.10; Dinçtürk, C. (1987). *Bolu'dan Yetişenler*, Bolu: Bolu Kalkınma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, s.10-11; *Vali Ali Rıza Oskay'ın Hatıratında Bolu ve Atatürk'ün Bolu'ya Gelişi* (2011). Bolu: Bolu Araştırmaları Merkezi, s.36.

⁷⁴ Evcin, a.g.m., s.154.

⁷⁵ Evcin, a.g.e., s.761.

⁷⁶ Duroğlu, a.g.t., s.101-102.

Türk demokrasi tarihinin en önemli hamlelerinden biri olarak Türk kadınına 5 Aralık 1934'te TBMM milletvekillerini seçmek ve milletvekili seçilmek hakkının tanınması Bolu vilayeti kadınlarının büyük bir kıvanç ve sevinç yaşamasına sebep olmuştu. Bu karar kadınların sosyal hayatta olduğu gibi siyasal alanda da erkeklerin arasına karışacakları anlamına geliyordu. 13 Aralık 1934 tarihli Bolu gazetesinde TBMM'de yapılan görüşmeler neticesinde 30 yaşını dolduran kadınların milletvekili seçilme, 22 yaşını dolduran hanımların ise milletvekili seçme hakkını elde ettikleri halka duyurulmuştu.⁷⁷ Matbaa Müdürü Esat Yılmaz kaleme aldığı bir makale münasebetiyle Türk kadınının sahip olduğu sevgi, şefkat, vefa ve cesaret gibi niteliklerin bu kararın alınmasında etkili olduğunu vurgulamıştı. Türk kadını Birinci Dünya Savaşı'nda ve Millî Mücadele döneminde eşi, kardeşi ve oğluyla beraber cephede çarpışmış ve cephe gerisinde ordunun iase ihtiyaçlarını karşılamıştı. Ayağında çarığı, bir omuzunda bebeği diğerinde cephaneye ile düşman kurşun ve süngülerine göğüs gererek askerlere mühimmat ve yiyecek taşımıştı. Tedavisiyle ilgilendiği yaralılara yerine göre omuz vererek hastaneye taşımıştı. Samsun'a ayak bastığı gün Atatürk'ü kıvanç gözyaşları ile karşılayanlar arasında ak alınlı, pak yürekli Türk anaları ile kızları da vardı. Onun verdiği talimatlar doğrultusunda kurtuluş yolunda erkeklerin yanı sıra *"dişi aslanlar"* gibi en ön saflarda Türk kadınları da savaşmıştı. Türk kadını yetiştirdiği vatan evlatlarıyla bütün dünyaya nam salmıştı. Bu bilgiler ışığında yazısını: *"İşte bugün yaptığın fedakârlıkların, gösterdiğin erliğin son ve bulunmaz mükâfatını, Atatürk'ün verdiği şerefli günü yaşamak ve yaşatmak hakkını kazandın. Bu senin daha çoktan hakkın idi. Bunu sana veren Atatürk senin öz evlâdındır. Ne mutlu Türk kadınına!"* sözleriyle bitirmişti.⁷⁸

Bolu muhitindeki kadınlar, halkevinde 8 Aralık 1934'te bir toplantı yaparak kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkını kazandıran kanunun kabulünden dolayı duydukları minnet duygularını ifade etmişlerdi. Bu haktan istifade edebilmek için de siyasi bir organ olan CHF'ye üye olmak istediklerini belirtmişlerdi. Nitekim basına yansıyan haberlerde kadınların 1935'te yapılacak genel ve mahalli seçimlere katılmak üzere CHF'ye üye yazılmak için adeta birbirleriyle yarıştığı ifade edilmişti. Bu suretle kadınları siyasi hayatta etkin bir duruma taşıyacak çalışmalar bizzat kadınların girişimleri ile hızlanmıştı.⁷⁹ Oldukça verimli ve coşkulu bir havada geçen toplantı sırasında birçok hanım kürsüye çıkarak TBMM'nin çıkardığı kanundan ötürü mutluluğunu dile getirmişti. Toplantı Bolu CHF Başkanı Emin (Yerlikaya) Bey'in açış konuşmasıyla başlamıştı. Emin Bey alkışlar arasında şunları ifade etmişti:⁸⁰

⁷⁷ "Kadınlara Milletvekili Seçme ve Seçilme Hakkı", *Bolu*, S.976, 13 Birinci Kânûn 1934, s.1.

⁷⁸ Esat Yılmaz, "Türk Kadını", *Bolu*, S.978, 27 Birinci Kânûn 1934, s.1.

⁷⁹ "Bolu'da Kadın Bayramı-Artırma Yedigünü-Yol Çalışmaları", *Ulus*, 26 İlk Kânûn 1934, s.5; "Kadınlarımız CHF'ye Aza Kaydolunacaklar", *Bolu*, S.976, 13 Birinci Kânûn 1934, s.2; "Bayanlar CHF'ye Üye Kayıt Olunuyorlar", *Bolu*, S.977, 20 Birinci Kanun 1934, s.1.

⁸⁰ "Halkevinde Toplanan Kadınlar Bayramında Bay Emin'in Sözleri", *Bolu*, S.976, 13 Aralık 1934, s.3.

“Sayın bayanlarım ve yurttaşlarım: Bu akşamki tarihî toplantınız ve büyük bayramınız kutlu olsun. İlk sözü bendenize verdiğiniz için teşekkür ederim. Atatürk’ün gösterdiği yolda ulusu daima iyiye ve ileriye götürücü kararlar alan fırkamızın bu son kararı Türk kadınına içtimai ve siyasi hayatta bütün ulusların üstünde yer vermiştir. Kânûn-ı medeni ile bütün içtimai haklara sahip olan, evdeki medeni mevkiini salahiyyetle işgal ederek iş hayatının her safhasında muvaffakiyetle tecrübe geçiren Türk kadını bu gün bu kanunla sayılab seçme ve seçilme haklarının en büyüğünü elde etmiştir. Bu kanunda 5 İlk kânûn 934’te BMM’de kabul edilmiştir. Türk kadını bundan böyle ulusun mukadderatına hâkim olacaktır. Medeni memleketlerin birçoğunda kadınlardan esirgenen bu hak bu gün Türk kadının elindedir ve onu salahiyyet ve liyakatla kullanacaktır. Bugün fırkanın verdiği bu tarihî karardan dolayı yüksek Türk kadınlığını fırka namına kutularım. Bu kanun bütün Türk kadınlığı için olduğu gibi Türk milleti için de en büyük bir gündür.”

Emin Bey konuşmasının devamında kadınların siyasal haklarına kavuşması hususunda Bolulular ile CHF teşkilatının da önemli bir payı olduğunu vurgulamıştı. Atatürk Bolu’yu ziyareti sırasında Bolu kadınlarının sosyal hayattaki olgunluğunu takdir etmişti. Bu münasebetle kadınlara seçme ve seçilme hakkının iadesi hususunda ilk işaretini bu ziyaret sırasında vermişti. Bu hususta Bolu’nun iftihar duyduğu Bâhire Hanım’ın ismi de bir iltifat vesilesi olarak bizzat Atatürk tarafından “Bediz” olarak değiştirilmişti. Emin Bey sözlerini: “Türk kadınlığına verilen bu hak inkılabımızın en büyük bir eseridir. Bu eserin önünde hürmetle eğilir, Türk kadınlığını candan kutularım.” ifadeleriyle bitirmişti. Takiben söz alan Bolu Belediye Meclisi Üyesi Bâhire Bediz Hanım’ın alkışlar arasında irat ettiği nutuk ise şu şekilde idi:⁸¹

“Çok saygıdeğer yurttaşlarım: binlerce yıllık zengin ve ünlü tarihimizin büyüklüğünde benzerini kaydetmediği Türk’ün Sevgili Kemal Atatürk’ünü ve Atatürk’ün mukaddes izlerinde bizi tutan ve yürüten inkılapçı CHF’yi ve yüksek huzurlarıyla şereflendiren siz kardeşlerimi kalbimin taşkın hürmetleriyle selamlarım.

Aziz kardeşlerim! Bu akşam biz kadınların en büyük bayramımızdır. Medeni hükümetlerin çoğunun kadınlardan esirgediği sayılab olmak ve seçmek hakkını biz Türk kadınlarına TBMM 5 birinci kânûn toplantısında bir kanunla tanıtmıştır. Var olsun TBMM. Bundan ötürü bu tarihî günü saygı ile ve coşkunlukla anarız. Yepyeni ulusu yaratan Atatürk’ün ve onun inkılap fırkasının önünde hürmetle eğiliriz. Türk kadınının sosyal ve siyasi haklarının tanındığı günlerde yurtta ilerlemenin başladığını, acun milletlerine örnek olduğumuzu tarih yazıyor. Kara sultanların ellerinde oyuncak gibi her şey olan biz Türk kadınlarına bugün layık olduğu haklar verilmiştir. Artık yurtta erkek ile kadın beraber çalışacak, yurdu ileri götürecektir.

Kadınlık denince nazarlar da ulvî, kutsî bir mevcudiyet tecelli eder. Her ferdi beşer doğduğu gün analığın ağışu şefkatinde nasıl ilk nefesini almış ise o masumun bütün hayatında içten gelen alakasını yürekte göstermiş olduğunu teslim etmeyecek insan tasavvur olunamaz. Türk kadını mensup olduğu ulusun en kara günlerinde yine hayatını varını esirgememiş, yürekte doğan sevgili ulusunun yavrusunu bir eline almış, diğer eline de düşmanın göğsüne saplanacak mermiyi alarak taşımıştır. Hâl-i sulhta doktorluk,

⁸¹ “Halkevinde Bayanlarımızın Sevinçli Bir Toplantısı”, Bolu, S.976, 13 Aralık 1934, s.2.

kimyagerlik, eczacılık, hâkimlik, mühendislik bilhassa mürebbi-i ümmet olan muallimlik gibi hulasa her şahsi faaliyette varlığını göstermiş, yurt işlerinde beraber yürümüştür. İşte bu savaş sahasında mahrum kaldığı siyasal hakkı da kendisine verilmiştir. Bu oruçla yepyeni bir ulusu yaratan Atatürk'ün ve onun inkılap fırkasının önünde hürmetle eğilirim."

Bâhire Bediz Hanım konuşmasında Millî Mücadele'den cumhuriyete uzanan süreçte Türk kadınlarının gıpta ile bakılacak faaliyetlerine ve başarılarına temas etmişti. Kadınların siyasal haklarının tanınması hususunda CHF'nin ve Atatürk'ün rolünü minnetle anmıştı. Sözlerine son verirken Tevfik Fikret'in: "*Sefil olursa kadın, elbet alçalar beşer*" mısramı dile getirmekten duyduğu bahtiyarlığı dile getirmişti. "*Var olsun Türk kadını, Var olsun Türk Ulusu*" demiş ve Türk kadınlarına milletin mukadderatını şekillendirme imkânı tanıyan bu tarihî günü yaşattığı için Atatürk'e Bolu kadınları adına bir teşekkür telgrafi çekilmesini teklif etmişti. Kadınlar toplantısında Alay Kumandanı Şevket Bey'in kızı Nebahat Şevket (Omay) Hanım'ın konuşması ise şu şekilde olmuştu:⁸²

"Saygı değer yurttaşlarım: Daha yakın bir geçmişte Türk kadını sosyal hayatta yeri belli olmayandı. Elindeki haklar bölünmüş, dar bir hayat çevresine sığınmış bir süs antika gibi köşede bucakta saklanmaktan güzellikleri, zekâsı, bilgisi azala azala durduğu yerde bırakılmış bir değere benzerdi.

Sıkıca kapalı evinde havadan ve gündenden bile tek gerek ihtiyacını almayandı. Çocukken, ateş gibi, cıva gibi bir gürbüzken kafası olgunlaşmaya, işlenmeye istekle çırpınırken bile 'serpilip büyüdü, artık yetişti' bahanesiyle gittiği ilk mektep de olsa çok görülüp çekip alınırdı. Genç kız çağı gelince, genç ana da olsa bir hapisten bir başka kuyuluğa girerdi. Sokağa çıkmak istese: 'bugün siladır' derler, kara gitmek istese: 'yayan ayıptır' derler. Hem çok tasa etmeye, tasa vermeye hakkı da yoktu: Saçı uzun, aklı kısa sanılan bir mahlûktu. Volkan gibi için için yanan, erkeği gibi iradeli kadınlar; kara fikirli cahil tufeylilerin, sefih sultanların elinde boş taassuplarına alet olan mert Türk kadını böyle nice günler, yıllar bocaladı, sızladı ama onun büyük imanı her ulustan arı öz kanı ile eşi acunda olmayan bir Kemal Atatürk yetiştiriyordu ve yetiştirdi. Değişimlerin en bitimsizini yapan, Türk'ü karanlıklardan ışığa çıkaran, bataklardan çekip kurtaran Atatürk daha o günler ona yerini verdi. Türk anası sınırlara mermi taşıdı, yaralı kardeşine sarğı bağladı. Ve Türk kadını kafasındaki bütün buğuları bir buhar yığınağı gibi savurdu. Eri, oğlu gibi kendisini değişim ve bilgi alanına attı. Zorlarını yenebildi, erdemliliğini gösterdi. Atatürk; onu içinin bütün aklı, gözünün bütün ışığı, soyunun bütün güzelliği ile sağ yönüne aldı. Türk kadını bir masal uyanlara kolumun bükülmez duruşunu gösterip şaşalattı.

'10 yılda 15 milyon genç yarattık her yaştan' diyen beyitlere: her adımı Atatürk'ün geniş, derin kurtarıcılığı; bütün Türklüğün ünlü izleri dolu toprağımızda kaynaşıp sezen, yılmayıp baş eden kafası, özlü gövdesi, diri gençlik akınına bir kez daha anıp inanimızı sunalım. Bayan doktor; dışçı, kimyager; bayan hâkim, eczacı, sanatkâr; bayan şef, memur, tezgâhtar yetiştiren üniversite var. Liseler, birlikler, dernekler var. Bayan muallimin bilgi pınarından suya kanmayan içtikçe susayan Öztürk yavruları var. Küçüğüne ulusal benliğini ninnileri ile tanıtan, yüreğine kafasına genişlik vermeye muktedir, mis gibi evinin kurucusu, düzenleyicisi bilgin genç ana var.

⁸² "Halkevinde Bayanlarımızın Sevinçli Bir Toplantısı", *Bolu*, S.976, 13 Aralık 1934, s.2.

Birkaç yıldır belediye üyeliği ününe kavuşan Türk anası bugün övünebiliriz. Atatürk değişiminde yetişen bilgisiyle kadın sayılab seçme ve seçilmeye değer görülmüştür. Bu, değme ulusta daha kıvancı duyulmamış bir ün ve acun kadınlığına da yeni bir örnektir. Şimdiden değerli bayanlarımızı ve seçkin sayılab kadınlarımızı erdikleri bu muştudan ötürü kutlularız. Var olsun Yüce Atatürk. Ve onun özünde, ülküsünde seyirten Türklük.”

Nebahat Şevket Hanım’ın Türk kadınlarının geçmiş zamanlarda içinde bulunduğu içler acısı duruma ve cumhuriyet döneminde kazandığı haklara dair yaptığı bu konuşmayı takiben söz alan talebe Mücahide Hanım’ın cumhuriyet döneminde kadın hak ve hürriyetleri hususunda kat edilen mesafe hususunda yaptığı konuşma da alkışla karşılanmıştı.⁸³ Bolu kadınları duydukları sevinci dile getirmek ve teşekkürlerini bildirmek üzere Cumhuriyet reisi Atatürk’e, TBMM Başkanı Kâzım Özalp’e, Başvekil İsmet İnönü’ye, Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya’ya ve CHF Genel Başkanı Recep Peker’e telgraf çekmişti.⁸⁴

Bolu Vali Vekili Faik Bey de Türk kadınlığına en yüksek haklarından biri olan milletvekili seçme ve seçilme hakkının tanınmasından dolayı duyduğu mutluluğu dile getirmişti. Aynı dönemde Ankara Halkevi’nde düzenlenen kutlama etkinlikleri vesilesiyle bir araya gelen resmî ve sivil erkâna: *“Bolu vilayeti kadınlarının da bu coşkun kıvancımıza candan ve gönülden ortaklık duygularını ve içten gelen sevinçlerini bildirir ve saygılarını sunarım.”*⁸⁵ şeklinde bir telgraf göndererek, Bolu havalisindeki kadınların bu sevince ortak olduğunu ifade etmişti.

Seçme ve seçilme hakkından istifade edebilmek için kadınların ülke tarihinde CHF’ye üye olmak üzere harekete geçmeleri dönemin arz eden belli başlı hadiseleri arasında yer almıştı. Bu gelişmeyi sevinçle karşıladığını belirten Falih Rıfkı Atay’ın Ulus gazetesinde ifade ettiği duygu ve düşüncelere Bolu gazetesinde de yer verilmişti. Buna göre Atay, kadınların ilk kez milletvekili seçimine girmekte olduğunu, siyasal seçimlerin yurttaşların erginliğini gösteren başlıca denemeler arasında yer aldığını, bundan ötürü kadınların şimdiden üye olmak için CHF’ye koştuklarını ifade etmişti. Bu münasebetle: *“Kadın, fırkamıza yeni rejimin sarsılmaz bir dayanağı olarak katılıyor. Altı oklu bayrak, yalnız ülkemizde değil, bütün doğu ellerinde kadın kurtuluşunun sancağı olmuştur.”* demişti. Kadınların ilk yapacakları işin fırka toplantılarında, propaganda çalışmalarında ve sandık başlarında olabildiğince fazla sayıda yer almaları olacağını ifade etmişti. Bu süreçte kadınların hiçbir zorlama olmaksızın çarşaf ve peçeyi bıraktıklarını, geçmişin kalıntıları olarak ülkenin bazı kısımlarında hâlâ görülmekte olan feodal zihniyetin de yakında son bulacağını vurgulamıştı. Atay’a göre 1935 Genel Seçimleri nedeniyle bütün dünyanın dikkati Türk kadınlarının üzerine çevrilmişti. Türk kadınları bunun farkında olarak millî sorumluluk bilinciyle hareket etmeliydi.⁸⁶

⁸³ “Ankara Halkevi’nde Kadınlar Toplantısı”, *Ulus*, 8 İlk Kânûn 1934, s.3.

⁸⁴ “Bolu Kadınlarının Sevinci”, *Ulus*, 10 İlk Kânun 1934, s.3.

⁸⁵ “Ankara Halkevinde Kadınlar Toplantısı”, *Ulus*, 8 İlk Kânûn 1934, s.3.

⁸⁶ “İç ve Dış Duyumlar Hulasası”, *Bolu*, S.978, 27 Birinci Kânûn 1934, s.1-2.

1935 Genel Seçimlerinde Bolu Vilayeti ve Kadınlar

Başvekil İsmet İnönü'nün öncülüğünde hazırlanan TBMM seçimlerinin yenilenmesi doğrultusundaki teklif 5 Aralık 1934'te yapılan meclis görüşmeleri sırasında kabul edilmişti. Meclis Başkanı Kâzım Özalp 4. dönemi kapatan konuşmasında söz konusu devrede yapılan faaliyetlere değinmişti. Bu arada TBMM'nin bahse konu süreçte Türk kadınına tanıdığı siyasi haklar nedeniyle en büyük millî borçlarından birini ödediğini ifade etmişti. Kurtuluş Savaşı'nda canı pahasına mücadelenin içinde bulunan, dahası köy ve şehir işlerinde gösterdiği başarıyla kendini ispat eden Türk kadınının millet işlerinde de sözü olmasının doğru ve yerinde bir karar olduğunu ifade etmişti.⁸⁷

Değişen seçim kanunu gereğince milletvekili ve Umumi Meclis üyesi seçme ve seçilme hakkının ilk defa kullanıldığı 1935 Genel Seçimleri için hazırlıklara başlanmıştı. Kadınlar mevcut siyasi haklardan istifade üzere siyasi bir organ olan CHF teşkilatına ve idare heyetlerine kaydolmaya başlamıştı. Atatürk'ün riyasetinde 2 Şubat 1935'te Dolmabahçe Sarayı'nda toplanan CHF Umumi Reislik Divanı tarafından daha önce belirlenen fırka milletvekili adayları hususunda nihai karar verilmiş ve bu karar 5 Şubat'ta bizzat Atatürk'ün bildiriyle bütün ülkeye duyurulmuştu.⁸⁸ Seçim öncesinde Atatürk TBMM'de yaptığı konuşmada siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel gelişmeler açısından geçmiş yasama dönemini değerlendirmişti. Özellikle 1930-1931 Dünya Ekonomik bunalımı nedeniyle bütün dünya sathında baş gösteren iktisadi sıkıntıların Türkiye'yi de çok yakından etkilediğini vurgulamıştı. Sanayi, ticaret, tarım alanında yapılan çalışmalarla iktisadi dengeleri sağlama yolunda kat edilen mesafe ve Türkiye'nin dış politikada tesis ettiği barışçıl yaklaşımla güven duyulan bir ülke hâline geldiğini belirtmişti. Bu bağlamda: *“Türk vatanını mütemadiyen yükselten, ilerleten ana siyasada devam etmek kararındayız. Eğer yüce itimadınızı üzerimden ve önderi bulunduğum CHF'den esirgemezseniz gelecek 4 yıl içinde ortaya koyacağımız eserlerin de geçenlerden daha çok ve daha verimli olacağına kat'i ve samimi inanımız vardır. Ekonomide, maliyede, naftada, kültürde ve milli müdafaa ile iç ve dış siyasada doğruluğu denemiş gidiş yollarında azim ile yürüyeceğiz.”* demişti. Bu suretle geçmiş 4 yıl içinde milletin temel meselelerini çözmek için gayret gösteren CHF'nin gelecek seçim süreci için alınıp ak bir şekilde halkın önüne çıktığını beyan etmişti. Bütün bunları desteklemek üzere milletin medeni kabiliyetini ortaya çıkarmak ve bunu yükseltmek amacıyla yapılacak seçimler hususundaki düşüncelerini aktarmıştı. Türk milletinin idaresi ve muhafazası için millî kültür ve birlik anlayışının önemine temas etmişti. Bu doğrultuda kültür seviyesi yüksek, bilim, sanat ve spor alanında ilerlemiş inkılapçı bir nesil yetiştirmek hükümetin ana siyaset programını oluşturuyordu.⁸⁹ Atatürk bu

⁸⁷ “Başkan General Kâzım Özalp'ın, Meclisin Dördüncü Devresinin Kapanması Münasebetile Nutku”, TBMM ZC, D.4, C.25, İ.4, 21. İnikad, 23.12.1934, s.310.

⁸⁸ Güneş, İ. (2017). *Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Milletvekili Genel Seçimleri (1919-1935)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.440-441.

⁸⁹ “Ulusa Neşir Olunan Beyanname”, *Bolu*, S.983, 7 Şubat 1935, s.1.

suretle Türk milletinden içinde kadın adayların da bulunduğu CHF kadrolarına devlet idaresini teslim etmek üzere bir kez daha güven duyulmasını istemişti.

Türkiye’de 1935 yılı seçimlerine daha öncekilere oranla katılımın daha yüksek olduğu görülmüştü. Bu durumun en önemli sebebi kadınların seçme ve seçilme hakkına kavuşmuş olmasıydı. Türkiye’de 1935’te yapılan genel nüfus sayımına göre 7.936.770 erkek ve 8.221.248 kadın olmak üzere toplam nüfus 16.158.018 idi. Buna göre kadın nüfusun %90,19’unun erkek nüfusun ise %70,65’inin okuryazar olmadığı görülmektedir.⁹⁰ Demografik yapıda görülen sosyo-ekonomik dengesizliklere karşın seçme ve seçilme hakkını ilk kez kullandıkları 8 Şubat 1935 tarihli seçime kadınlar hem seçmen hem de aday olarak büyük ilgi göstermişti. Seçimler iki dereceli olarak yapılmıştı. Türkiye’de 1946’ya kadar devam eden iki dereceli seçim sistemine göre seçmenler, seçme yeterliğine sahip kişiler arasından milletvekillerini seçecek ikinci seçmenleri, ikinci seçmenler de milletvekillerini seçiyordu. Seçim tek parti olarak CHF’nin yer aldığı bir siyasi ortamda gerçekleşmişti. Ülke sathında CHF tarafından gösterilen 536 erkek ve 92 kadın ikinci seçmen adayı tam bir mutabakatla seçilmişti.⁹¹ Ülke genelinde oya katılım % 67,1 oranında iken bu sayı büyük şehirlerde %80’lere ulaşmıştı. Oya katılan kadın seçmen sayısı 2.655.455 iken erkek seçmen sayısı 2.754.859 olmuştu.⁹² Oy kullanan erkeklere karşılık oy kullanan kadınların oranı %48 civarında idi. Söz konusu gelişme hem Türkiye’de demokratik katılıma verilen önemi hem de kadınların siyasal haklarına sahip çıkmaları hususunda gösterdikleri hassasiyeti ifade ediyordu.⁹³ Buna göre; Mebrure Gönenç (Afyon), Satı Hatı Çırpan (Ankara), Türkan Örs Baştuğ (Antalya), Sabiha Gökçül Erbay (Balıkesir), Şekibe İnsel (Bursa), Fatma Şakir Memik (Edirne), Nakiye Elgün (Erzurum), Fakihe Öymen (Ankara), Benal Nevzat İftar Arıman (İzmir), Ferruh Güpgüp (Kayseri), Bâhire Bediz Morova Aydilek (Konya), Mihri Pektaş (Malatya), Meliha Ulaş (Samsun), Fatma Esmâ Nayman (Seyhan), Sabiha Görkey (Sivas), Seniha Hızal (Trabzon), Huriye Öniş Baha (Diyarbakır) kadın milletvekili adayları olarak belirlenmişti. Nitekim seçim sonucunda bu isimler TBMM’ye girmişti. Seçilen 399 milletvekilinin 13’ü bağımsız aday olarak mecliste yer almıştı. 386’sı ise 17’si kadın olmak üzere CHF adaylarından idi. 1936’da boşalan milletvekillikleri için yapılan ara seçimler münasebetiyle Çankırı’dan milletvekili olarak seçilen Emekli Öğretmen Hatice Özgenel ile TBMM’deki kadın milletvekili sayısı 18’e çıkmıştı. Böylece kadınların meclisteki erkek milletvekillerine oranı %4,5 olmuştu. Bu oran söz konusu dönemin şartları içinde Türk demokrasi tarihi açısından önemli bir başarıya işaret ediyordu.⁹⁴

⁹⁰ Genel Nüfus Sayımı 20 İlkteşrin 1935 Türkiye Nüfusu Kat’i Tasnif Neticeleri (1937). Ankara: T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, s.7, 20.

⁹¹ Sezer, A. (2002). “Türkiye’de Kadının Siyasete Katılımı”, *I. Türk Dünyası Kadınlar Kurultayı* İçinde, (Yay. Haz.: İlhan Gülsün), Ankara: Türk Ocakları Genel Merkezi, s.553.

⁹² “İkinci Müntehib Seçimi Her Tarafta Bitti”, *Bolu*, S.981, 24 İkinci Kânûn 1935, s.1.

⁹³ Yüceer, a.g.m., s.146.

⁹⁴ Sezer, A. (Kasım 1998). “Türkiye’deki İlk Kadın Milletvekilleri ve Meclisteki Çalışmaları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.14, S.42, s.896.

1935 Genel Seçimleri için Bolu'da milletvekili seçimine esas olan ikinci seçmen seçimi hususundaki hazırlıklar vilayetteki fırka, vilayet ve belediye erkânının işbirliği ile yoğun bir mesai sarf edilerek tamamlanmıştı. Bolu'da birinci seçmen sayısı 76.623'ü kadın, 60.923'ü erkek olmak üzere toplam 137.546 idi. Oya katılan seçmen sayısı ise 46.304'ü kadın, 38.871'i erkek olmak üzere toplam 85.175 olmuştu. Buna göre birinci seçmenlerin seçime katılımı % 61,9 oranında idi.⁹⁵ Bu doğrultuda vilayet dâhilinde 91'i kadın olmak üzere toplam 640 birinci seçmen seçilmişti. Erkeklerle nispetle %20 oranında bir fazlalıkla seçime katılmaları kadınların seçim haklarını kullanmak hususundaki hassasiyetini göstermişti. Bolu vilayetinin her tarafında milletvekili seçimine esas olmak üzere ikinci seçmen seçimi 1935 yılı ocak ayı itibariyle bitmişti. 1931 Genel Seçimlerinde Bolu adına 6 milletvekili çıkmıştı. Bu seçimde ise bir fazlasıyla vilayet adına 7 milletvekili seçilecekti. Bu milletvekilleri içinde bir kadının da olacağı düşünülmektedir.⁹⁶ CHF Genel Kâtipliğinden bildirilen Bolu milletvekili adayları Cevat Abbas Gürer, Hasan Cemil Çambel, Dr. Emin Cemal Suda, İsmail Hakkı Uzman, Mehmet Şükrü Gülez, Cemal Hüsnü Taray ve Hüseyin Mithat Denli olarak belirlenmişti.⁹⁷ Beklenenin aksine adayların arasında bir kadın adayın bulunmaması dikkat çekmişti. Buna karşılık Bolu Belediye Meclisi Üyelerinden Bâhire Bediz Hanım CHF Genel Kâtipliğince Konya Milletvekilliğine aday gösterilmişti. Halkın sevgi ve saygısını kazanmış olan Bâhire Bediz Hanım'ın adaylığı Bolu muhitinde büyük bir sevinç yaratmıştı.⁹⁸

Bolu'da yapılacak Umumi Meclis seçiminde ise yeni kanuna göre eskisine nispetle vilayet içinde bir fazla olarak 16 Umumi Meclis üyesi seçilecekti. CHF teşkilatınca bunlardan 3'ünün kadın olması uygun görülmüştü. Umumi Meclis seçimine hazırlık olmak üzere fırka yoklamasına başlanmıştı. Vali Salih Cemal Gülen bu gelişmeler çerçevesinde vilayet bütçesinde vilayetin temel ihtiyaçlarını etkin ve verimli karşılayacak bir tahsisat ayrıldığını ve Umumi Meclisin seçimden sonra şubat ayı içinde açılacağını ifade etmişti.⁹⁹

Bolu gazetesinde vurgulandığı üzere halkın adeta "*bayram bekler gibi*" sabırsızlıkla beklediği milletvekili seçimi ülke sahinde 8 Şubat 1935'te, Bolu Umumi Meclisi seçimi ise 9 Şubat'ta tamamlanmıştı. Seçim nedeniyle belediye ve hükümet binası önünde yapılan sevinç gösterilerine halkevi bandosunun da iştirak etmesi halkın heyecanını daha da artırmıştı. Halkevinin büyük salonu seçim için hazırlanmıştı. Halkevi ve fırka binasının içi Türk bayrakları ve CHF dövizleriyle süslenmişti. Bina geceleri kırmızı, yeşil ve beyaz renkli elektrik ampulleri ile aydınlatılmıştı. Seçim günü olan 8 Şubat'ta

⁹⁵ Güneş, *a.g.e.*, s.423-424.

⁹⁶ "Bolu'da Türlü Çalışmalar", *Ulus*, 4 Şubat 1935, s.5.

⁹⁷ "Vilayetimiz Mebus Namzetleri", *Bolu*, 7 Şubat 1935, s.2.

⁹⁸ "Bayan Bediz Konya Saylavı Oluşuyor", *Bolu*, 7 Şubat 1935, s.2.

⁹⁹ "Bolu'da Türlü Çalışmalar", *Ulus*, 4 Şubat 1935, s.5.

saat 10'da halkevi salonu tamamen seçmenlerle dolmuştu. Vali Salih Cemal Gülen, Milletvekili Mehmet Şükrü Gülez ile Bolu'ya önemli hizmetlerde bulunan Tahir Hitit de seçim salonunda hazır bulunmuştu. Kırmızı-beyaz kurdele ve çiçeklerle zarif bir şekilde süslenen seçim sandığı teftiş heyetinin önünde bulunan masaya törenle yerleştirilmişti. Bolu CHF Başkanı Emin Yerlikaya kürsüye çıkarak Atatürk'ün millete beyannamesini alkışlar arasında okumuştur. Bolu Halkevi salonunda hazırlanan seçim sandıklarına ilk oy Bolu Belediye Meclisi Üyelerinden Bâhire Bediz Hanım tarafından atılmıştı. Bolu genelindeki 150 ikinci seçmenden 116'sı oylamaya iştirak etmişti. Bunlardan 33'ü kadınlardan oluşuyordu. Kadınların seçim münasebetiyle fırka yoklamalarına ilk girişleri olmasına rağmen bu demokrasi bayramına gösterdikleri ilgi Bolu vilayeti adına övgüye değer görülmüştü. Seçimler Bolu CHF Başkanı Emin Yerlikaya'nın seçimlere gösterilen ilgiden dolayı teşekkür konuşması ile tamamlanmıştı. Seçimin ardından fotoğraflar çekilmiş, fırka salonunda Belediye Hey'et-i Teftişiyesine 200 kişilik akşam yemeği verilmişti. Renkli ampullerle aydınlatılmış salonda 1/9'u köylü olan ikinci seçmenlere verilen yemek Fırka Başkanı Emin Yerlikaya'nın samimi konuşmasıyla daha da anlamlı hâle gelmişti. Yemeğe halkevi bandosunun çaldığı musiki eşlik etmişti. Ardından dans ve zeybek musikisi çalınmış, köylü şehirliler, vali milletvekili hep birlikte oyun alanına çıkarak bu coşkuya ortak olmuştu. Bu etkinliği sinema salonunda halkevi temsil kolunun hazırladığı "*Kahraman*" adlı piyes takip etmişti.¹⁰⁰ 9 Şubat 1935 sabahı saat 10'da ise hükümet binasının Umumi Meclis salonunda Vilayet İdare Meclisi huzurunda Umumi Meclis üyelerinin seçimi yapılmıştı. Seçim, Vali Salih Cemal Gülen'in olgun bir hava içinde geçen milletvekili seçimleri için seçmenlere teşekkürlerini bildirdiği bir hitabe ile başlamıştı. Bundan sonra Emin Yerlikaya fırka adına seçimlere dair bir teşekkür konuşması yapmıştı. Bu arada Atatürk'ün seçimler hususunda gösterilen hassasiyete dair memnuniyetini dile getirdiği telgrafını alkışlar içinde okumuştur. Halkevi bandosu dış salonda İstiklal Marşı'nı çalmıştı. Bolu Merkez ve ilçelerinde halkın birlik, beraberlik ve demokratik olgunluk içinde vatandaşlık görevini yerine getirdiği seçim günleri bir bayram sevinci ve coşkusu ile geçmişti. Seçimlerin gerek şehir merkezinde gerekse ilçelerde herhangi bir sorunla karşılaşılmasından başarılı bir şekilde tamamlanmasında mülki idare, belediye ve CHF Hey'et-i Teftişiyesinin yoğun mesaisi önemli bir rol oynamıştı. Oylar bütünüyle CHF adaylarına verilmişti. Bolu milletvekili adayları arasında kadın aday yoktu. Ancak 16 kişilik Bolu Umumi Meclisi için üyeliğe 2 kadın üye seçilmişti. Bunlar Bolu merkezinden Münire Reşat Aker ile Düzce'den Mürüvvet Lem'an Cevdet Hanımlar idi.¹⁰¹ Umumi Meclis Başkanlığınca yapılan teklif üzerine oluşturulan Maarif, Nafia ve Sıhhat Encümeni'ne üye olarak seçilenler arasında Münire Reşat Aker Hanım, Muamelat-ı Mütenevvia Ziraat ve Baytarlık Encümenine seçilenler arasında ise Mürüvvet Lem'an Cevdet Hanım yer almıştı.¹⁰²

¹⁰⁰ "Saylav ve Umumi Meclis İntihabatı", *Bolu*, S.984, 14 Şubat 1935, s.2.

¹⁰¹ "Yeni Umumi Meclis Üyelerimiz", *Bolu*, S.984, 14 Şubat 1935, s.1.

¹⁰² "Genel Meclis", *Bolu*, S.985, 21 Şubat 1935, s.2.

2 Şubat 1935'te yapılan muhtar seçimleri için Bolu CHF teşkilatınca muhtar heyetlerine de birer kadın alınması düşünülmüştü. Böylece Bolu'da muhtarlık seçimlerinde de kadın adayları görmek mümkün olmuştu. Bu şekilde örneğin Gökçesu nahiyesinde 120 haneli Çorak köyünde ilk defa olarak bir kadın üye köy ihtiyar heyetine seçilmişti. Emine Halil adlı kadının üye seçilmesi köy idaresinde de kadınların fiili olarak görev almaya başladığını göstermişti. Bu münasebetle Çorak Muhtarı Cansız Er, Bolu gazetesine gönderdiği bir mektup vesilesiyle: *"Aziz köylülerimiz; bu hakkı siz de kabul ediniz. Milletlerin mukadderatı beşiği sallayanların elindedir. Bizi yükseltecek kadındır. Ona layık olduğu mevkii, siyasi hakkı verelim. Unutmayalım ki kadın bu milletin anasıdır. O ihmale değil; her cihetten hürmete layıktır."*¹⁰³ diyerek Türk köylüsünün de kadını ve erkeğiyle medeniyet ve inkılap yolunda emin adımlarla yürüdüğünü ifade etmişti.

Genel seçimler sonucunda Konya milletvekilliğine seçilen Bâhire Bediz Hanım, Bolu halkına *"Çok saygılı hemşehrilerime"* başlığı ile bir teşekkür ve veda telgrafi çekmişti. Bu telgrafta: *"Memleketimden ayrılarak BMM'ye giderken yurdumun mutlu olmasına çalışmaktan başka düşüncem olmadığını söyler, sevgili yurttaşlarıma ayrı ayrı veda vakit bulamadığımdan özürler dileyerek sonsuz saygılarımı sunarım."*¹⁰⁴ demişti. Bâhire Bediz Hanım'a Bolu'nun faal kadınları arasında yer alan Nebahat Omay tarafından yazılan şu şiir Bolu gazetesinde *"Türk Anası Saylav Oldu / Konya Saylavı Bediz Aydileğe"* başlığı ile yayımlanmıştı.¹⁰⁵

"Atatürk ülküsüne ak yüzünle girişin,/Analar yüreğini sığmaza erdirişin,/Görüşü irakları açıcı bakışındır.

Özü sevgi saygınla ve bu son yücelişin,/Ergin yıllar önüne ok gibi gerilişin,/Gücüne Türk anası denilen bakışındır./

Muştunun uğurundan bilgi sunup akışın,/Uluslar kadınına örnek diye kalışın,/Atatürk inanile ışıklı bakışındır.

Gönüllere geçici; yakınları içici,/Irak yılları bile yok edip eritici,/İşte Türk böyle görür böyle bakar derinden,/Onu söylemek yeter, yeter göz içlerinden."

1935 yılı başından itibaren birbirini kovalayan ve ülkede genel bir ilgi ile tamamlanan seçimlerden sonra Bolu Vilâyeti Umum Meclisi 20 Şubat'ta Vali Salih Cemal Gülen'in söyleviyle açılmıştı. Bu söylevde valinin ilk olarak temas ettiği husus kadınlara yerel seçimlerin yanı sıra genel seçimlerde de tanınan seçme ve seçilme hakkı olmuştu. Bu münasebetle konuşmaya şöyle başlamıştı:¹⁰⁶

¹⁰³ Er, C. "Çorak Mektubu", *Bolu*, S.984, 14 Şubat 1935, s.2.

¹⁰⁴ "Çok Saygılı Hemşehrilerime", *Bolu*, S.984, 14 Şubat 1935, s.1.

¹⁰⁵ "Türk Anası Saylav Oldu", *Bolu*, 7 Şubat 1935, s.2.

¹⁰⁶ "Bolu'da Türlü Çalışmalar", *Ulus*, 2 Mart 1935, s.5.

“Umumî Meclisin yeni üyelerini, çok değerli çalışma arkadaşlarımı içten gelen öz saygılarımla selâmlarım. Yeni meclisin bundan önceki meclislere göre başka bir özelliği, fevkalâdeliği vardır. O da saygılı bayanlarımızın aramızda bulunmaları mahallî işlerde çalışmamıza iştirak etmeleridir. Büyük yaratıcı ve kurtarıcının başardığı ve Türk ulusunun pek büyük sevinçle ve bağlılık hisleriyle karşıladığı bu devrimin değerini bütün acun hayranlıkla ve sonsuz takdirlerle karşılamıştır. En yüksek ve medenî haklarını cumhuriyet idaresinin feyizli ve verimli kaynaklarından olan Türk kadını bu mazhariyetle ne kadar kıvanç duysa azdır ve yerindedir. Ben bu vesile ile de önderimizin yüksek varlıkları önünde bir defa daha saygı hislerimle eğilirim...”

Siyasal hak ve hürriyetlerini elde eden Türk kadını için Bolu gazetesinde Öğretmen M. N. Gökçeer tarafından “*Türk Kadını*” başlığı ile bir şiir kaleme alındığı görülmektedir. Türk kadınının üstün vasıflarını ve onlara siyasal hayatın kapılarını açan Cumhuriyet reisi Atatürk’e teşekkür duygularını dile getiren bu şiirin birkaç kıtasına aşağıda yer verilmiştir:¹⁰⁷

“Göğsünde çocuğu, sırtında mermi,/Hep kavgaya koşar boyun eğer mi?/Kuvvete tapmak hiç sana değer mi?/Savaştan yılmadın sen Türk kadını.

Kuşlardan daha hür, her şeyden şensin,/Kavgada kabına sığmayan ersin,/ Türklüğü kurtaran elbette sensin,/Şüphesiz o sensin ey Türk kadını!

Bir kâbe tanırısın öz vatani,/Kimseler bozamaz asil kanını,/Duymayan kaldı mı? Sonsuz sanını,/Yılmayan kuvvetsin sen Türk kadını.

Yurduna ün veren, ona can katan,/Her kanlı savaşta varlık yaratan,/Sevgili önderin Gazi’dir atan,/Tarihte eşin yok ey Türk kadını!”

Bu süreçte Türk kadınının elde ettiği siyasi haklar dünya basını tarafından da ilgi ile takip ediliyor, bu doğrultudaki haberlere Bolu gazetesinde de yer yer atıfta bulunuluyordu. Örneğin 10 Aralık 1935 tarihli Fransız “*Pariser Tageblatt*” gazetesinde Türk kadınlarının cumhuriyet döneminde elde ettiği sosyal ve siyasi haklara temas edilmişti. Bolu gazetesinde konu edilen habere göre Osmanlı Şura-yı Devleti’nde 4 kadın bulunurken Türkiye Cumhuriyeti’nde yalnız Ankara’da 19 kadın hâkim ve 12 kadın avukat hâlihazırda görev yapıyordu. 20 civarında kadın yüksekokullarda profesör, birçok kadın da tabip ve eczacı olarak mesleğini icra ediyordu. Devlet hizmetinde 8 bin kadın stenograf bulunduğu gibi hususi müesseselerde de 1500 kadın memur vardı. İstanbul ve Ankara fabrikalarında 20 binden fazla kadın çalışmaktaydı. Bütün bu bilgiler ışığında söz konusu haberde Türk kadınının toplumsal hayata katkılarının ve ülke idaresindeki nüfuzunun devamlı olarak arttığı belirtilmişti.¹⁰⁸ Diğer yandan İkinci Dünya Savaşı’nın ayak seslerinin duyulmaya başlandığı bu dönemde kadınların vatan savunmasındaki rolleri de göz önünde bulunduruluyordu. Yine Bolu gazetesine yansıyan şekliyle, Başvekil İsmet İnönü 1936’da bütçe görüşmeleri sırasında soğuk

¹⁰⁷ Gökçeer, M.N. “Türk Kadını”, *Bolu*, 14 İkinci Teşrin 1935, s.3.

¹⁰⁸ “Dışarıda Türkiye”, *Bolu*, 16 İkinci Kânün 1936, s.2-3.

rüzgârlar estiren dünya savaşına dair hazırlıklara temas etmiş ve bu hususta kadınların toplumsal rolüne de değinme gereği hissetmişti. Bu münasebetle: “*İcap ederse Türk ulusunun kadın ve erkek bir tek adam gibi nasıl şahlandığını görmek beşeriyet için muazzam bir hadise olacaktır.*”¹⁰⁹ demişti.

Gazeteci ve Yazar M. Niyazi Öztürk, ilk tayyareci şehit Türk kadını Eribe (Kartal Hürkuş) Hanım hakkında Bolu gazetesinde kaleme aldığı bir yazı münasebetiyle Türk tarihinde kadının toplumsal hayatta oynadığı rolü konu etmişti. Örneğin Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında Osman Bey'in gördüğü rüya neticesinde Mal/Malhun Hatun ile evlenmesini ve devletin teşkilinde bu evliliğin yarattığı etkiyi önemli bir tarihî hadise olarak değerlendirmişti. Öztürk, devletin çözülüş döneminde kadınların toplum hayatındaki rolünün erozyona uğradığını belirtmişti. Bu doğrultuda: “*Millî ve vatani bir düşünceye yol bulamayan ve asırlarca esaret boyunduruğuyla cariyeleşen Türk kadını benliğini, siyasi hakkını düşünmüyor ve saray da ona bu hakkı kazanmak yolunu vermiyordu. Saltanat hudutlarının her çevresinde kadın tam manasıyla ihmal edilmişti.*” şeklinde görüş bildirmişti. Yazıda, Türk topraklarında ilk kadın hareketlerinin meşrutiyetin ilanından sonra hayır cemiyetleri vasıtasıyla başladığı belirtilmişti. Buna karşılık kadın hak ve hürriyetleri hususunda ilk esaslı hamlenin cumhuriyet döneminde “*Medeni Kanun*” ile gerçekleştiği vurgulanmıştı. Türk kadını savaş zamanlarında eşinin yokluğunu hissettirmemiş, ağır şartlar altında çiftini sürmüş, buğdayını ekmiş, mahsulünü toplamış, ordusunu ve evini beslemeyi bilmişti. Bunun yanı sıra cephe de vatan savunması için gözünü kırpmadan savaşmıştı. Bu gelişmelerin ardından yakın dönemdeki siyasal gelişmeler kadınların toplumsal hayatına yön vermek hususunda önemli değişiklikler meydana getirmişti. Öztürk, bu münasebetle: “*Saltanatın bize bıraktığı kadın da sultanlar gibi tarihe karışmıştır. Mademki ulusların mukadderatı beşiği sallayanların elindedir. Mademki kadın cemiyetin anasıdır. Öyle ise aile arasında seciye ve karakter ana ile ölçülür... Atatürk'ün yüksek görüşü bu ihtiyaçları kavramış bir taraftan Türk kadınının yükselme yollarını açarken diğer taraftan da kendine layık olduğu siyasi hakları tam manasıyla vermiştir...*”¹¹⁰ demişti. Bu ifadelerde belirtildiği üzere Türk kadını yeni Türk Devletinde toplumun merkezinde ve toplumu şekillendiren bir unsur olarak yer almaya başlamıştır. Atatürk ilerici hamleleri ile kadınların siyasal haklarına kavuşmasını temin ederek ülkenin siyasi geleceği hususunda yeni bir yol çizmişti.

Sonuç

Kadınların siyasal hayata katılmaları temel hak ve hürriyetler kapsamında çağdaş demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından birini teşkil etmektedir. Osmanlı Devleti'nde kadın hak ve hürriyetleri hususunun çağdaş anlamıyla meşrutiyet döneminde gündeme

¹⁰⁹ “İnönü Diyor ki”, *Bolu*, S.1048, 4 Haziran 1936, s.1, 3.

¹¹⁰ Öztürk, M. N. “Şehit Eribe ve Türk Kadını”, *Bolu*, S.1071, 19 İkinci Teşrin 1936, s.1-2.

gelmeye başladığı görülmektedir. Buna karşılık bu konuda etkin adımlar cumhuriyet döneminde Atatürk'ün konuya yakın ilgisi ile atılabilmektedir. Bu şekilde siyasi, idari, sosyal ve kültürel alanlarda hayata geçirilen inkılapların temel hedeflerinden biri kadın hak ve hürriyetlerinin temini ile demokratik hayatın yolunu tam anlamıyla açmak olmuştur. Medenî Kanun'un kabulü bu hususta önemli bir adım durumundadır. Böylece kadınları birçok alanda hayatın dışında bırakan prangalar kırılmış ve onlara yeni ufuklar açılmıştır. Bu süreçte Türk kadınları yapılan yasal düzenlemelerle 1930'da belediye başkanı ve meclis üyesi, 1933'te muhtar ve köy ihtiyar heyetlerine ve nihayetinde 1934'te milletvekili seçme ve seçilme hakkını kazanarak siyasal hayatta da yer almaya başlamıştır. Hak ve hürriyet alanlarının genişlemesiyle Türk kadınları toplumsal hayatın her alanında hızla yer edinmeye başlamıştır.

Bolu havalisindeki kadınlar da sosyal ve siyasal hayatta cumhuriyetin ve inkılap hareketinin aydınlatıcı ve yön gösterici ışığından istifade etmiştir. Bu çerçevede 1930'da Bolu Belediye Meclisi üyeliğine seçilen Bâhire Bediz Hanım'ı 1935'te Vilayet Umumi Meclisi üyeliğine seçilen Münire Aker ve Mürüvvet Lem'an Hanımlar takip etmiştir. Bu süreçte Gazi Mustafa Kemal'in kadınların milletvekili seçme ve seçilme hakkına kavuşturulması hususundaki nihai kararını 17 Temmuz 1934'te ziyaret ettiği Bolu'da verdiği anlaşılmaktadır. Gerçekleştirdiği bu seyahat sırasında bizzat Atatürk'ün teklifiyle Ankara'nın Kazan Köyü Muhtarı Satı Hatı Hanım ve Bolu'nun idari ve sosyal hayatında önemli bir rol oynayan Belediye Meclisi Üyesi Bâhire Bediz Hanım milletvekilliği için adaylığını koymuştur. Bu şekilde Satı Hatı Hanım 1935 seçimleri için aday gösterildiği Ankara'dan, Bâhire Bediz Hanım ise Konya'dan milletvekili seçilmiştir.

Hem Türk kadınları hem de Türk demokrasi tarihi için çok önemli bir gelişmeye işaret eden kadınların siyasal haklarına kavuşması hadisesi Bolu'da başta kadınlar olmak üzere idari-siyasi erkân ve halk tarafından büyük bir coşku ve sevinçle karşılanmıştır. Basına yansıyan haberlere göre yapılan toplantı ve kutlamalar vesilesiyle kadınların Türk toplumundaki yeri ve önemi değerlendirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin çözülüş ve yıkılış dönemlerinde kendilerine biçilen belirli roller nedeniyle atıl durumda kalan kadınların cumhuriyet döneminde toplumu şekillendiren ana unsurlardan biri hâline geldiği vurgulanmıştır. Kadınların her durum ve şartta eşit yurttaşlar olarak toplumda yer edinmesi hususunda Atatürk'ün öncü rolü özellikle dile getirilmiştir. Bolu kamuoyunun seçme ve seçilme haklarını kazanmaları hususunda Türk kadınlarının yanında olması ve onları desteklemesi kadın hak ve hürriyetlerinin ülke sathındaki gelişim süreci ile uyum arz etmiştir. Türkiye'de demokratik hayatı derinden etkileyen bu inkılap hareketi kadınların seçmen, aday ve seçilen olarak öncü roller üstlenmeye başlamaları nedeniyle vilayetin siyasi hayatında önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Bütün bu gelişmeler ışığında kadınların siyasal ve toplumsal hayatta kazandıkları hak ve hürriyetlerin Atatürk'ün bıraktığı yerden daha ileri noktalara taşınması ve güçlendirilmesi Bolu havalisindeki kadınların da esaslı amaçlarından biri olarak ortaya çıkmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Bu çalışma kısmen İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje numarası: 37697

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: This study was partially funded by Scientific Research Projects Coordination Unit of Istanbul University. Project number: 37697.

Kaynaklar/References

Resmî Yayınlar

“442 Sayılı Köy Kanununun 20 inci ve 30 uncu Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, 28 Teşrinievvel 1933, S.2540, Kanun No:2329, Kanun Tarihi: 26/10/1933.

“Askerlik Mükellefiyeti Hakkında Numaralı Kanun Lâyihası”, *TBMM ZC*, D.2, C.33, İ.V, 79. İnikat, 21.6.1927, ss.385-386.

“Başkan General Kâzım Özalp’ın, Meclisin Dördüncü Devresinin Kapanması Münasebetile Nutku”, *TBMM ZC*, D.4, C.25, İ.4, 21. İnikat, 23.12.1934, ss.310.

“Bazı Kisvelerin Giyilemiyeceğine Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, 13 Kânun-ı evvel 1934, S.2879, Kanun No:2596, Kabul Tarihi: 3/12/1934.

“Belediye Kanunu Lâyihasına Dair Müzakereler”, *TBMM ZC*, D.3.,C.17, İ.3, 37. İnikat, 20.03.1930, ss.24.

“Belediye Kanunu”, *Resmî Gazete*, 14 Nisan 1930, S.1471, Kanun No:1580, Kabul Tarihi: 3/4/1930.

Bozkurt, İ. (2000). *Dünya Parlamentolarında Kadın Temsilciler*, Ankara: TBMM Kütüphane, Dokümantasyon ve Tercüme Müdürlüğü Araştırma Servisi.

Genel Nüfus Sayımı 20 İlkteşrin 1935 Türkiye Nüfusu Kat’i Tasnif Neticeleri. (1937). Ankara: T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Mehmet İhsan Basımevi.

“İntihab-ı Mebusan Kanunu Muvakkatinin Bazı Mevaddını Muaddil Kanun”, *Düstur*, 3. Tertip, C.IV, İstanbul 1929, ss.16-17.

“İntihabı Mebusan Kanunu Muvakkatinin Bazı Mevaddını Muaddil Kanun”, *TBMM ZC*, C.28, D.1, İ.4, 17. İçtima, 3.4.1339, ss.326-330.

“İntihabı Mebusan Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Kanuna Bir Madde İlâvesine Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, 11 Kânûn-ı Evvel 1934, S.2877, Kanun No:2598, Kabul Tarihi: 5/12/1934.

“Malatya Mebusu General İsmet İnönü ve 2 Arkadaşının, TBMM İntihabının Yenilenmesine Dair Takriri”, *TBMM ZC*, D.4., C.25, İ.4, 12, 12. İnikat, 5.12.1934, ss.82-86.

“Şapka İktisası Hakkında Kanun”, *Resmî Ceride*, 28 Teşrinisani 1341, S.230, Kanun No:671, Kabul Tarihi: 25/11/1925.

“Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Mecliste”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Mart 1924, s.1.

- “Teşkilatı Esasiye Kanununun 10 ve 11 inci Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, 11 Kânûn-ı Evvel 1934, S.2877, Kanun No:2599, Kabul Tarihi:5/12/1934.
- “Teşkilat-ı Esasiye Kanununun Bazı Maddelerinin Tadili Hakkında Müzakereler”, *TBMM ZC*, D.2, C.7-1, İ.2, 13. İçtima, 16.3.1340, ss.534-535.
- “Tevhid-i Tedrisat Kanunu”, *Resmî Ceride*, 6 Mart 1340, No:63, Kanun Tarihi: 3 Mart 1340, Kanun No:430.
- “Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, 3 Kasım 1928, S.1030, Kabul Tarihi: 1/11/1928, Kanun No:1353.
- “Türk Kanun-ı Medenisi”, *Resmî Ceride*, 4 Nisan 1926, No: 339, Kabul Tarihi: 17 Şubat 1926, Kanun No:743.

Gazeteler

- “934 Senesi “, *Bolu*, S.966, 4 Birinci Teşrin 1934, s.2.
- “Ankara Halkevi’nde Kadınlar Toplantısı”, *Ulus*, 8 İlk Kânûn 1934, s.3.
- “Bayan Bediz Konya Saylavı Oluyor”, *Bolu*, 7 Şubat 1935, s.2.
- “Bayanlar CHF’ye Üye Kayıt Olunuyorlar”, *Bolu*, S.977, 20 Birinci Kanun 1934, s.1.
- “Bolu Kadınlarının Sevinci”, *Ulus*, 10 İlk Kânun 1934, s.3.
- “Bolu’da Türlü Çalışmalar”, *Ulus*, 2 Mart 1935, s.5.
- “Bolu’da Çarşaf ve Örtü Kalkıyor”, *Ulus*, 22 İlk Kânûn 1934, s.3.
- “Bolu’da Kadın Bayramı-Artırma Yedigünü-Yol Çalışmaları”, *Ulus*, 26 İlk Kânûn 1934, s.5.
- “Çok Saygılı Hemşehrilerime”, *Bolu*, S.984, 14 Şubat 1935, s.1.
- “Dışarıda Türkiye”, *Bolu*, 16 İkinci Kânûn 1936, s.2-3.
- “Genel Meclis”, *Bolu*, S.985, 21 Şubat 1935, s.2.
- “Halkevinde Bayanlarımızın Sevinçli Bir Toplantısı”, *Bolu*, S.976, 13 Aralık 1934, s.2.
- “Halkevinde Toplanan Kadınlar Bayramında Bay Emin’in Sözleri”, *Bolu*, S.976, 13 Aralık 1934, s.3.
- “İç ve Dış Duyumlar Hulasası”, *Bolu*, S.978, 27 Birinci Kânûn 1934, s.1-2.
- “İkinci Muntehib Seçimi Her Tarafıta Bitti”, *Bolu*, S.981, 24 İkinci Kânûn 1935, s.1.
- “İnönü Diyor ki”, *Bolu*, S.1048, 4 Haziran 1936, s.1, 3.
- “İsmet İnönü’nün Meclis Konuşması”, *Bolu*, S.976, 13 Birinci Kânûn 1934, s.1-2.
- “Kadınlara Milletvekili Seçme ve Seçilme Hakkı”, *Bolu*, S.976, 13 Birinci Kânûn 1934, s.1.
- “Kadınlarımız CHF’ye Aza Kaydolunacaklar”, *Bolu*, S.976, 13 Birinci Kânûn 1934, s.2.
- “Kanûn-ı Esasi”, *Düstur*, T.1, C.4, 24 Aralık 1876, ss.4.
- “Kıyafet Balosu”, *Bolu*, 28 Mart 1935, s.2.
- “Mudurnu’da Kadınların Medeni Kısve ile Gezmeleri”, *Bolu*, S.979, 3 İkinci Kânûn 1935, s.2.
- “Saylav ve Umumi Meclis İntihabı”, *Bolu*, S.984, 14 Şubat 1935, s.2.
- “Türk Anası Saylav Oldu”, *Bolu*, 7 Şubat 1935, s.2.
- “Ulusa Neşir Olunan Beyanname”, *Bolu*, S.983, 7 Şubat 1935, s.1.
- “Vilayetimiz Mebus Namzetleri”, *Bolu*, S.983, 7 Şubat 1935, s.2.
- “Yeni Umumi Meclis Üyelerimiz”, *Bolu*, S.984, 14 Şubat 1935, s.1.

Telif-Tetkik Eserler, Makaleler, Bildiriler ve Yayımlanmamış Tezler

- Akşın, S. (2001). *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Akyüz, Y. (2012). *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S.2012*, Ankara: Pegem Akademi.
- Arıburnu, K. (1951). *Milli Mücadele'de İstanbul Mitingleri*, Ankara: Yeni Matbaa.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* (1997). C.II, Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri* (1991). Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Aydın, M. A. (1998). "Hukûk-ı Âile Kararnâmesi", *İslam Ansiklopedisi*, C.18, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss.314-318.
- Bensadon, N. (1994). *Başlangıcından Günümüze Kadın Hakları*, (Çev.: Şirin Tekeli), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bolat, B. S. (2014). "1930-Kadınlara İntihap (Seçme-Seçilme) Hakkı Verilmesine Yönelik tutumlar", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.19, ss.27-50.
- Cunbur, M. (1966). "Atatürk'ün El Yazısıyla Kadınlar Hakkındaki Düşüncesi", *Türk Kadını Dergisi*, S.6, s.19.
- Çakır, S. (1996). *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul: Metis Yayınevi.
- _____. (1997). "Kadın Tarihinden İki İsim: Ulviye Mevlan-Nezihe Muhittin", *Toplumsal Tarih*, C.8, S.46, ss.6-14.
- _____. (Temmuz 1989). "Bir Osmanlı Kadın Örgütü: Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti", *Tarih ve Toplum*, C.11, S.66, ss.16-21.
- Diñçtürk, C. (1987). *Bolu'dan Yetişenler*, Bolu: Bolu Kalkınma ve Tanıtma Vakfı Yayınları.
- Doğramacı, E. (1998). "Atatürk ve Kadın Hakları", *Atatürkçü Düşünce El Kitabı* İçinde, Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 1998, ss.215-221.
- Duroğlu, S. (2007). *Türkiye'de İlk Kadın Milletvekilleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Türkiye Cumhuriyeti Tarihi) Anabilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Eldeniz, P. N. (1956). "Atatürk ve Türk Kadını", *Belleten*, C. XX, S.80, ss.739-742.
- Er, C. "Çorak Mektubu", *Bolu*, S.984, 14 Şubat 1935, s.2.
- Evcin, E. (2013). *Birinci Dünya Savaşı'ndan Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Bolu ve Çevresi (Olaylar ve İz Bırakanlar)*, Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- _____. (Bahar 2015). "Gazi Mustafa Kemal'in Bolu'yu Ziyaretleri", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.11, S.21, ss.137-162.
- _____. (Temmuz 2011). "Milli Mücadele Döneminde Bolu Livasında Düzenlenen Mitingler, İhtifaller ve Tezahürât", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.17, S.80, ss.241-292.
- Gökçeer, M.N. "Türk Kadını", *Bolu*, 14 İkinci Teşrin 1935, s.3.
- Güneş, İ. (2017). Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Milletvekili Genel Seçimleri (1919-1935), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gürsoy, Y. (2011). *Atatürk ve Can Yoldaşı Nuri Conker*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Has-Er, Melin. (2000). *Tanzimat Dönemi Türk Romanında Kadın Kahramanlar*, Ankara: AKDITYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Hiç, S. (1999). "Atatürk, Cumhuriyet ve Kadın Hakları", *Erdem*, C.11, S.33, ss.759-763.
- İnan, A. A. (1998). *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Ankara: AKDITYK Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- _____. (2007). *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____. (1991). *M. Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları*, Ankara: AKDITYK Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- _____. (1982). *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, İstanbul: MEB Yayınları.
- _____. (1998). *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, Ankara: AKDITYK Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kaplan, L. (1998). *Cemiyetlerde ve Siyasî Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Kırkpınar, L. (1999). “Cumhuriyet ve Kadın”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.3, S.8, ss.93-114.
- Kurnaz, Ş. (1990) *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*, Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Nezihe Muhiddin. (1931). *Türk Kadını*, İstanbul: Numune Matbaası.
- Özer, S. (Mart 2013). “Kadınlara Seçme ve Seçilme Hakkı Verilmesinin Türk Kamuoyundaki Yankıları”, *ATAM Dergisi*, C.29, S.85, ss.131-168.
- Öztürk, M. N. “Şehit Eribe ve Türk Kadını”, *Bolu*, S.1071, 19 İkinci Teşrin 1936, s.1-2.
- Sarıhan, Z. (2007). *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Sezer, A. (2002). “Türkiye’de Kadının Siyasete Katılımı”, *I. Türk Dünyası Kadınlar Kurultayı İçinde*, (Yay. Haz.: İlhan Gülsün), Ankara: Türk Ocakları Genel Merkezi, s.553-554.
- _____. (Kasım 1998). “Türkiye’deki İlk Kadın Milletvekilleri ve Meclisteki Çalışmaları”, *ATAM Dergisi*, C.14, S.42, s.889-905.
- Şapolyo, E. B. (1958). *Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi*, İstanbul: Rafet Zaimler Yayınevi.,
- Tansel, F. A. (1991). *İstiklâl Harbi’nde Mücâhit Kadınlarımız*, Ankara: AKDITYK Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi* (2001). CI-II, (Editör: Murat Yalçın), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Toprak, Z. (1994). “Türkiye’de Siyaset ve Kadın: Kadınlar Halk Fırkası’ndan Arsiulusal Kadınlar Birliği Kongresine (1923-1935)”, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, S.2, ss.5-12.
- _____. (Mart 1998). “Halk Fırkası’ndan Önce Kurulan Parti: Halk Fırkası”, *Tarih ve Toplum*, S.51, ss.30-31.
- _____. (Mart 1998). “Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyeti, Kadın Askerler ve Millî Aile”, *Tarih ve Toplum*, C.9, S.51, ss.34-38.
- Tunaya, T. Z. (1998). *Türkiye’de Siyasal Partiler, İkinci Meşrutiyet Dönemi*, C.1, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tüzün, E. (1982).“Atatürk Bolu’da”, *Bolu Meslek Yüksekokulu Dergisi*, S.1, Ankara: ss.7-10.
- Vali Ali Rıza Oskay’ın Hatıratında Bolu ve Atatürk’ün Bolu’ya Gelişi*. (2011). Bolu: Bolu Araştırmaları Merkezi.
- Yaşar, S. (2015). “Basındaki Bilgiler Işığında İlk Kadın Milletvekilleri”, *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, S.15, ss.185-214.
- _____. (2020). *Basındaki Bilgiler Işığında 12. Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi (18-26 Nisan 1935)*, Ankara: İksad Yayınevi.
- Yılmaz, E. “Türk Kadını”, *Bolu*, S.978, 27 Birinci Kânûn 1934, s.1.
- Yüceer, S. (2008). “Demokrasi Yolunda Önemli Bir Aşama: Türk Kadınına Siyasal Hakların Tanınması”, *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.14, ss.131-151.

EKLER

ABONE

Senalığı 150 Taneli 2,5 kuruş

İLANAT

Satış 5. günlükleri ile ilâhlarla günde
güneşle sâhalar 10 kuruşdur

Numara 976 SENE 21

Bolu

Halifalik resmi vilâyet gazetesidir

İDARE YERİ

Hâsırahı caddesi vilâyet Matbaası

YAZI İŞLERİ

Matbaası müdürlüğüne müracaat olunur
dercedilmeyen yazılar geri verilmez

Tesisi 2 kânunımanı 1913

B. M. M. 5 Birinci kânun toplantısında 30 yaşını bitiren Bayanlarımıza sayılabilmek için 22 yaşını bitiren Bayanlarımıza da seçmek hakkını verdi.

- Gençler -

Haset

YAKICI VE ÖLDÜRÜCÜ
BİR İLETTİR.

Haset kelimesi en tehlikeli ve ko kung bir menayı ifade eder. N. İhtis ve şüpheler rıza olan emmare hasaset, insanlara musallat olan öldürücü mikropdur kadar haset de ma'na'of hayri bank ineninde bulunan ve beladisi mümkün olmayan bir nevi hasadiktir.

Mekteplerde tahdörlere gıda hırsı verilmek üzere haset deremoları varması için masabini tasafından çok alışı bir surette konuşulan fikir, ahika, derisinde ölmekle beraberdir.

Haset ile gıda arasında ki fark bembakadır. Gıda yükelimci haset alınamaz. İhtis eder. Herkes hayra Gıda hisse mücazile etmeli ve bunu bilmelidir. Gıda yalnız fertlerde değil devletlerde milletlerde de mevcuttur gıda sa'at istareet siyaset ve memuriyet hayatında bir zaman elem ve insanları bir mefküre olanaklar bu gıye ile hareket edenler herke için müddet kimseler olur.

Gıda değişimlilik güdeleri kamıştan bu gınski yenilikleri meydana getirmişdir. Gıda

Bizim bugün yaptığımız bu teşebbüs, Büyük Millet Meclisinin ve türk in kilâbının yıllardan beri güttüğü siyasanın tam bir varımıdır

haset hissi

Kadınların Sayılabilmek Hakkında Genel Haset İsmail

İste o zaman büyük türk ulumuna kadınları ile medeniyeti ile bütün dünyayı kaynamıştır. (Okay azadleri, alkışlar)

Arkadaşlar, türk kadınına hakkı olduğu zaman sınıp, bir sile gibi meneklere işine karşısına bir varlık gibi, bir köyere konuşan türk azadleri değildir. (Okay azadleri.) Türk azadeliyeti ve türk anlayışının zadd olan bir usuldür ki onun türk medeniyetinde yerleşmesi asudlara - emeleniyetini ve acılarınan tekrar ayandırmasayım - geçirdiğimiz folkörlerin bağlanmasından ve esadelerinden birini teğkil eder. (Alkışlar, okay azadleri)

Arkadaşlar! Edil alınamaz derdimoları tekrar edemek değildir. Ulusumuzun bütün ihtiyaclarını içinden ve yakından göstermiş ve yetiştirme adanlar olarak, insanca söyliyebiliriz ki türk kadınına geniş alanda sınıp işlerine karşısından müddet emekleyin, müddet edeceğiz.

Yakın gelecekte türk devletin ve türk ulusunun geniş kültürelinin sürri anlayışlığı zaman bunun yanında ilk güdenleri türk inkılabının türk kadınına veriliği hakları esaslı bir delil olarak ileri sürülecektir.

“Kadınların Milletvekili Seçme ve Seçilme Hakkına Kavuşmasına Dair Haber”, *Bolu*, 13 Birinci Kanun 1934, s.1.

“Bolu Kadınlarının Bolu Halkevi’ndeki Toplantısından Bir Görüntü”, *Ulus*, 26 İlk Kânûn 1934, s.5.

“Bolu’da Vilayet Umumi Meclisi: Münire Reşad Aker ve Mürüvvet Leman Diğer Üyelerle Birlikte”, *Ulus*, 13 Nisan 1935, s.5.

“Konya Milletvekili seçilen Bolu Belediye Meclisi Üyesi Bediz Aydilek”, *Bolu*, 7 Şubat 1935, s.2.

“Bolu Umumi Meclisi yesi Münire Reşad Aker”, *Ulus*, 2 Mart 1935, s.5.

“Bolu Umumi Meclisi yesi Mürüvvet Leman”, *Ulus*, 19 Mart 1935, s.5.